

ЗАВИЧАЈНО УДРУЖЕЊЕ КРАЈИШНИКА

НИКОЛА ТЕСЛА

КРАЈИШНИК

ЧАСОПИС ЗАВИЧАЈНОГ УДРУЖЕЊА КРАЈИШНИКА „НИКОЛА ТЕСЛА“

Пландиште, 2015. Број 13 Год. XIII Бесплатан примерак ISSN 2217-8295

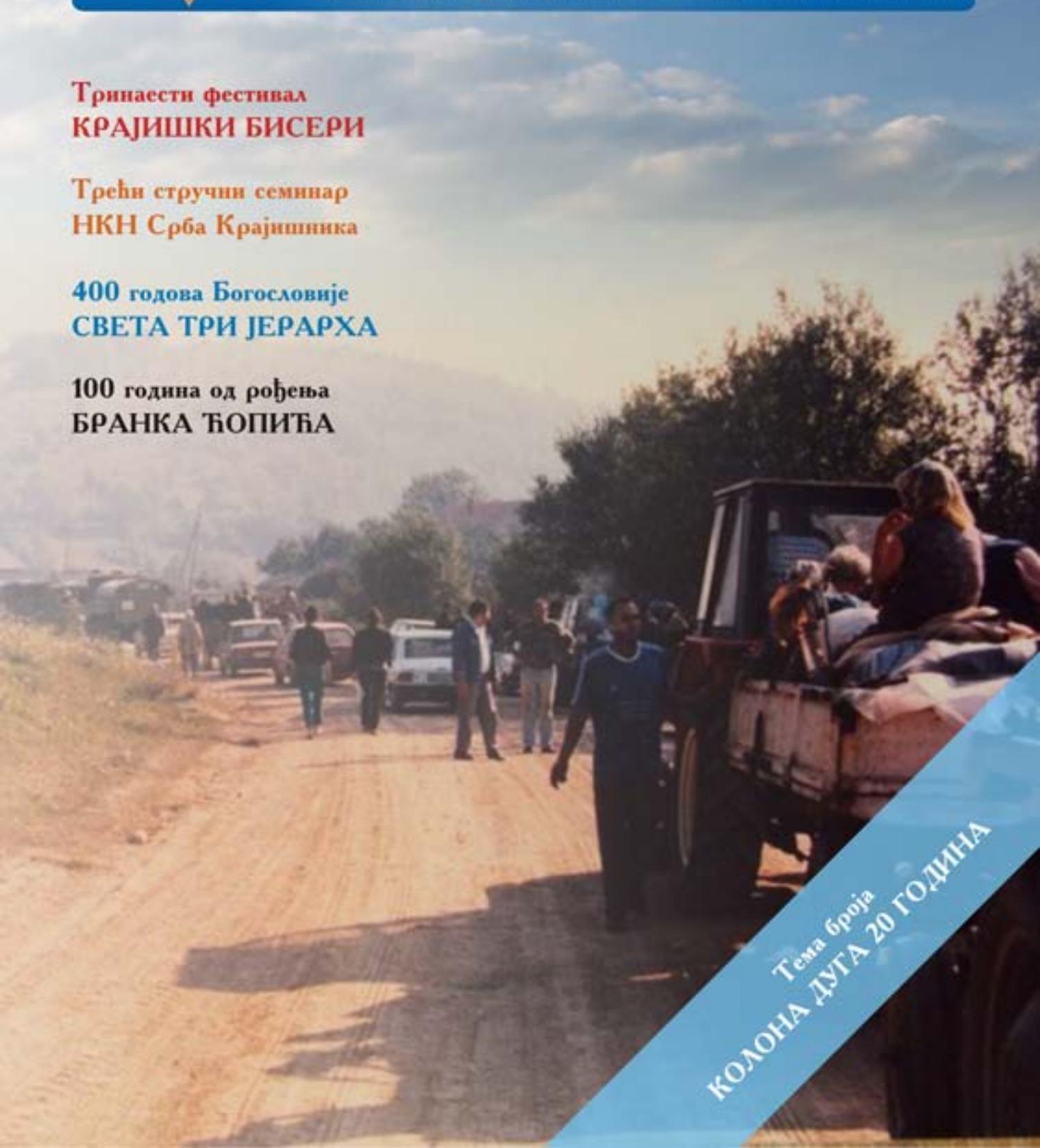
Тринаести фестивал КРАЈИШКИ БИСЕРИ

Трећи стручни семинар
НКН Срба Крајишника

400 годова Богословије
СВЕТА ТРИ ЈЕРАРХА

100 година од рођења
БРАНКА ЂОПИЋА

Тема броја
КОЛОНА ДУГА 20 ГОДИНА

Реч уредника	01
13. фестивал „Крајишки бисери”	02
Трећи стручни семинар „Нематеријално културно наслеђе Срба Крајишника	12
Колона дуга 20 година	14
Дејства за одбрану изbjегличке колоне 7-10. августа	16
др Момчило Диклић: Срби нису могли прихватити Туђманову Хрватску	20
Гуслар који је волео Крајишнике	23
Милан Воркапић: 400 годова Богословије Света Три Јерарха	24
Ђедов млин	26
Милош Кордић: Кокрља, брате, Глиго, Јањо, причекајте зеру, ето и мене с вама	30
Корице: Изbjегличка колона 1995. (фото: www.krajinaforce.com, обрада: Гојко Везмар)	

Издавач:

Завичајно удружење Крајишника „Никола Тесла”
Адреса: Војводе Путника 38, 26360 Пландинше
Жиро рачун: 340-5342-06
ПИБ:101239410
Контакт телефон: 063/86-94-919
E-mail: zuknikolatesla@gmail.com
www.zuknikolatesla.org

За издавача:

Никола Г. Везмар, председник

Главни и одговорни**уредник:**

Никола Г. Везмар

Сарадници:

др Момчило Диклић, Милош Кордић,
Милан Воркапић, Гојко Везмар,
Милош Бајић, Ана Везмар, Дарко Грба,
Марко Миздрак, Бојана Контић,
Николина Везмар, Никола Замуровић

Дизајн и техничка обрада:

Гојко Везмар

Штампа:

Штампарија „Тули” - Вршац

CIP - Каталогизација у публикацији, Народна библиотека Србије, Београд
061.2:39

КРАЈИШНИК: часопис Завичајног удружења Крајишника „Никола Тесла” /
главни и одговорни уредник Никола Г. Везмар. - Год. 1, бр. 1 (2003)- . - Пландинше:
Завичајно удружење Крајишника „Никола Тесла”, 2003- (Вршац : Тули). - 30 cm
ISSN 2217-8295 = Крајишник (Пландинше)
COBISS.SR-ID 189580044

УВОДНИК

РЕЧ УРЕДНИКА

Пише
Никола Г. Везмар,
председник Удружења

Поштовани читаоци,

И после двадесет година, август 1995 – август 2015., слике ужаса су неизбрисиве, сећања не бледе. Као да се јуче одиграло. Као да још увек траје. Однос према овој трагедији, однос је према невиним жртвама, према гробовима предака, према завичајној колевци и свакако однос према нама самима. Двадесет година у прогонству, српски народ са крајишко – динарског поднебља, расут по целом свету, води грчевиту борбу за опстанак и очување свог идентитета.

Пролазећи кроз прогнаничку драму, проживљавајући све недаће и неправде, у борби за егзистенцију својих породица, крајишки Срби нису поклекли под тешким бременом живота у избеглиштву. Напротив, у тој грчевитој борби, као да су добили снажан стимуланс и додатну енергију. Борба за опстанак појединца, породице и крајишке заједнице у целини траје ево пуних двадесет година, без предаха, јер ситуација у којој се налазимо не дозвољава опуштање.

Од свог оснивања, Завичајно удружење Крајишиника „Никола Тесла“, кроз покретање неколико веома значајних пројектата, даје свој допринос у заједничкој борби за опстанак Срба крајишко – динарског поднебља. Издаваштво и јавно информисање спадају у ред веома значајних делатности за српску крајишку заједницу.

Сходно томе, поштовани читаоци, већ тринаест година дружимо се са вама на страницама часописа „Крајишиник“. Обрађујемо теме, у којима вам кроз културно-историјски образац доносимо сазнања из историје, културе, књижевности, итд. Важне историјске догађаје, значајне личности, духовну вертикалу Срба Крајишиника и све оно што, у времену у ком живимо, утиче на живот и опстанак српске крајишке заједнице, доносимо вам на страницама овог издања „Крајишиника“.

На пољу заштите и очувања традиционалног народног стваралаштва, већ тринаест година

реализујемо програм „Крајишки бисери“. У оквиру овог програма, током 2015. године, одржан је 13. фестивал крајишких изворних песама. Поред тога, трећу годину за редом, реализовано је и научно истраживање и документовање културне баштине, а потом и стручни семинар „Нематеријално културно наслеђе Срба Крајишиника“, на коме су истраживачи презентовали своје радове.

Године 2015., у оквиру обележавања значајних датума из наше историје, рекао бих на достојанствен начин и са пуно пијетета према жртвама, обележена је тужна двадесетогодишњица прогона и страдања српског народа из Републике Српске Крајине. Ово је један од најтрагичнијих догађаја у српској историји, те стога немамо право да ову трагедију препустимо забораву. Обележили смо га уз запаљену воштаницу, парастос страдалима и меморијалну академију „Ој, Крајино“. Издавањем публикације „20 година од прогона и страдања Срба Крајишиника“, дали смо скроман допринос незабораву.

Годину за нама обележио је и одлазак неколико значајних личности. Почетком 2015. године овоземаљски живот напустио је један од најбољих српских гуслара и искрени пријатељ Крајишиника Саво Контић. У августу, односно септембру 2015. године, Крајина је остала без два генерала. Преминули су некадашњи команданти Главног штаба Српске војске Крајине, Миле Мркић и Миле Новаковић. Обојица су сахрањени далеко од свог родног Кордуна.

Иако је од завршетка грађанског рата и прогона српског народа прошло 20 година, као и упркос чињеници да је чланица Европске уније, у Републици Хрватској ништа ново када су у питању Срби и њихова људска права. Сваки покушај прогнаних Срба да у свом завичају остваре нека од стечених или имовинских права, готово је немогућа мисија. Докле ће то насиље и обесправљивање Срба да траје, само драги Бог зна. С обзиром да Хрватска и даље званично као домовинску победу прославља истребљивање и етничко чишћење српског народа, не остаје много простора за оптимизам.

Историјски догађаји који су утицали на наш живот, треба да остану за наук генерацијама које долазе, како се више не би поновили. Крајишици треба да буду оно што јесу, да буду сабрани, да се чувају оних који у њихово име остварују своје личне интересе, да чувају свој идентитет и одгајају младе нараштаје у духу завичајне традиције.

Свима вама, драги земљаци и уважени читаоци, желим добро здравље, личну и породичну срећу.

13. фестивал КРАЈИШКИ БИСЕРИ

Одржан је 13. Фестивал „Крајишки бисери“. У натпевавању најбољих крајишских група из читаве Србије и Републике Српске, титулу победника освојила је Мушка певачка група „Петрова гора“ из Кљајићева

Учесници фестивала заједно отварају програм песмом "Нема раја без роднога краја"

Тринаесту годину за редом у Пландишту је одржан Фестивал „Крајишки бисери“, манифестација која негује изворне песме и традиционални начин певања Срба Крајишника. Четвртог октобра 2015. године, у овом јужнобанатском месту своје певачко умеће приказале су крајишке изворне певачке групе из читаве Србије и Републике Српске.

Свечани дефиле учесника кроз центар Пландишта, уз непрекидну песму народних певача, означио је почетак фестивалске вечери као централног дела манифестације. Дефиле је завршен изласком група на главну сцену, где су сви учесници заједно отпевали песму „Нема раја без роднога краја“, химну Фестивала „Крајишки бисери“.

У својству домаћина, присутне је најпре поздравио Никола Везмар, председник Завичајног удружења Крајишника „Никола Тесла“. Част да свечано отвори XIII фестивал „Крајишки бисери“ припадаје Мирославу Петровићу, директору Културно-образовног центра "Вук Караџић" у Пландишту.

У такмичарском делу програма, публика је уживала у натпевавању четрнаест изворних певачких група. Овај део програма пратио је стручни жири у трочланом саставу: Марија Шекуларац, дипломирани етномузиколог и музички

уредник на Радију Београд, Добривоје Павлица, дојрен личког и крајишког певања, док је у у洛зи председника жирија био проф. др Димитрије Големовић, етномузиколог и професор на Факултету музичке уметности у Београду. Након такмичарског програма, жири се повукао да сумира утиске и донесе коначну оцену.

У ревијалном делу програма, такмичарске певачке групе представиле су се са по једном песмом. Специјални гости у ревијалном делу била су два фолклорна ансамбла, два свирача на традиционалним народним инструментима и једна шумадијска изворна певачка група.

Свечано отварање: Мирослав Петровић

НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ

По оцени жирија, титулу победника 13. фестивала „Крајишки бисери“ понела је Мушка пјевачка група „Петрова гора“ из Кљајићева. Друго место освојила је Пјевачка група „Синови Крајине“ из Будисаве, док је треће место припало Женској пјевачкој групи „Банија“ из Београда.

Стручни жири: Големовић, Шекуларац и Павлица

Три првопласиране групе освојиле су престижне награде: трофеје у виду симбола фестивала изливеног у злату, сребру и бронзи, велике дипломе за одговарајуће освојено место, а сваки члан групе добио је малу диплому и личку капу са извезеним симболом фестивала. За изузетан допринос очувању културе и обичаја Срба Крајишиника, свака група која је учествовала на фестивалу награђена је пригодним поклонима и захвалницом.

Фестивал „Крајишки бисери“ већ тринаест година на највишем нивоу презентује изворну крајишку песму и на млађе генерације преноси ове јединствене вокалне и вокално-инструменталне облике. За то време крајишка изворна песма, бисер

српске изворности, доживела је институционализацију на локалном и светском нивоу. „Ојкање“ се од 2010. године налази на UNESCO-вој листи светске културне баштине. Средином 2012. године, „ојкања“ је званично уписана и у први Национални регистар за нематеријално културно наслеђе Републике Србије, а Фестивал „Крајишки бисери“ признат је за репрезентативну манифестацију, референтан извор података и најбољи доказ да је „ојкање“ у живој пракси у Србији.

Признање за Добривоја Павлицу

Као део фестивалског дана, у галерији Културног центра у Пландишту, богатом изложбом уметничких дела посетиоцима фестивала представили су се крајишки уметници и мајстори старих заната Маријана Борковић и Желько и Радмила Момчиловић.

На свечаној вечери након фестивала, Добривоју Павлици уручен је посебно признање за четрдесетогодишњи преглапачки рад на пољу културног народног стваралаштва Лике и Крајине.

Гојко Везмар

Освајачи награда: „Синови Крајине“, „Петрова гора“ и „Банија“

Завичајно чдружење Крајиника „Никола Тесла”

Часопис „Крајиник”

НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕДЈЕ

Албум 13. фестивала Крајински бисери

Заједничка фотографија учесника 13. фестивала „Крајински бисери”

Дефиле

Дефиле

Дефиле

Дефиле

НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕДЈЕ

Дефиле

Дефиле

Дефиле

Дефиле

Дефиле

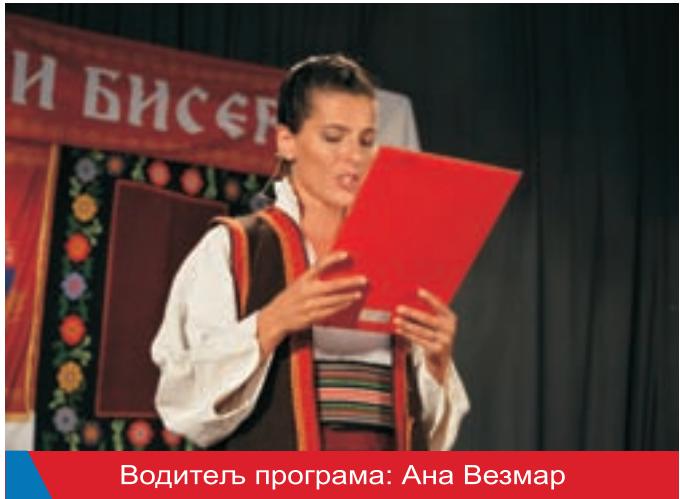
Дефиле

Завичајно чдружене Крајиника „Никола Тесла“

Часопис „Крајинник“

НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕДЈЕ

Водитељ програма: Ана Везмар

„Крајинци“ – КУД „Младост“ – Велика Греда

КУД „Завичај - Банија“ – Мајур

„Синови Крајине“ – Будисава

„Жене крајишким села“ - Београд

„Плитвице“ - Београд

НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

„Зора“ – Крагујевац

„Баљски Соколови“ – Босанска Костајница

„Банија“ – Београд

„Завичај - Банија“ – Мајур (Шабац)

„Баљске Соколице“ – Босанска Костајница

„Петрова гора“ – Кљајићево

Завишајно чдружене Крајиника „Никола Тесла“

Часопис „Крајиник“

НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕДЈЕ

„Зора“ – Крагујевац

КУД „Др Младен Стојановић“ – Бачки Јарак

„Зора“ – Крагујевац

„Срећењске зоре“ – Раниловић

Раде Путник

Огњен Андрић

НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕДЈЕ

КУД „Вук Караџић“ (млађи ансамбл)

КУД „Вук Караџић“ (млађи ансамбл)

КУД „Вук Караџић“ (старији ансамбл)

КУД „Вук Караџић“ (старији ансамбл)

Награде и дипломе за победнике

Публика

Проглашење победника

1. место

Мушка пјевачка група
„Петрова гора“ – Кљајићево

Миле Косановић, први глас
Мирко Пиња
Љубан Красуља
Andrej Bunčić
Горан Бјелић

Председник КУД-а:
Мирјана Муљајић

2. место

Пјевачка група
„Синови Крајине“ – Будисава

Милорад Гргић, први глас
Јанко Пећанац
Слободан Гутић

Вођа групе:
Никола Дошена

3. место

Женска пјевачка група „Банија“
Београд

Мара Путник, први глас
Маријана Борковић
Јока Пушоња
Нада Ђулибрк

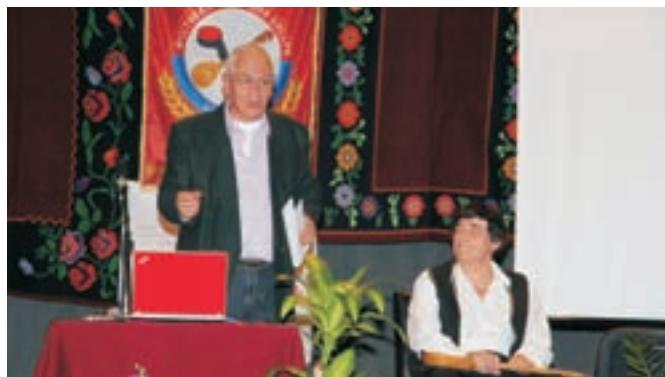
Уметнички руководилац:
Маријана Борковић

НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕДЈЕ

Трећи стручни семинар НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ СРБА КРАЈИШНИКА

Од 2013. године Програм "Крајишни бисери" изнедрио је стручни семинар "Нематеријално културно наслеђе Срба Крајишника", што представља јединствену димензију на сцени српске традиционалне културне баштине. Овај драгоцен пројекат бави се нематеријалним културним наслеђем Срба Крајишника, са посебним акцентом на извorno крајишко певање („ојкање“) као изразиту особеност Срба крајишко-динарског подручја. Истраживање, систематизовање и документовање нематеријалног културног наслеђа Срба Крајишника, као и подизање свести о извornoј народном стваралаштву и значају очувања нематеријалног културног наслеђа основни су циљеви семинара.

Излагање проф. др Димитрија Големовића

Током 2015. године, Завичајно удружење Крајишника „Никола Тесла“ реализовало је трећи по реду семинар „Нематеријално културно наслеђе Срба Крајишника“, и то у неколико фаза. Прва фаза био је четвромесечни научно-истраживачки рад, систематизација и обрада материјала. Након тога уследила је припрема и публиковање зборника радова, као трајног писаног трага о племенитом подухвату истраживача. Завршни део пројекта у виду семинарског излагања радова одржан је у Пландиншту, 4. октобра 2015. године.

Еминентни људи из струке, дугогодишњи претагаоци крајишке народне баштине и млади истраживачи спровели су вишемесечни научно-истраживачки рад и обрадили теме из различитих области нематеријалног културног наслеђа.

Проф. др Димитрије О. Големовић, етномузиколог и композитор, шеф катедре за етномузикологију на Факултету музичке уметности у Београду, обрадио је лик једног народног свирача у оквиру проучавања традиционалне народне

Слушаоци стручног семинара

музике Срба са Баније. Избор теме образложио је на следећи начин: "Традиција је колективна творевина, али се ипак најбоље чува у стваралашву појединача. Њих одликује даровитост, која је најчешће праћена знатиљељом, али и упорношћу да достигну највиши ниво онога чиме се баве. Тако, народни свирачи поседују све ове особине, чинећи да се глас о њиховом умећу рашири далеко изван средине у којој живе." Посебну занимљивост излагању овог рада својом свирком дао је Раде Путник народни свирач који је управо и био предмет истраживања професора Големовића.

Дипломирани етнолог Нада Јелић у свом истраживању обрадила је прегачу са поткитом као део банијске народне ношње. "Када се посматра целина женске народне ношње на Банији, свакако најупечатљивији њен део је прегача са поткитом, која је ношена позади. Овај специфичан део традиционалне ношње према свом облику, начину израде и ношења сеже у далеку прошлост. Наиме, сматра се да је прегача један од најстаријих одевних хаљетака који се јављају у праисторији,

Нада Јелић

НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ

о чему сведоче археолошки подаци." - истакла је ауторка.

Дојен личког и крајишког извornог певања Добривоје Павлица у свом раду позабавио се народним колима и плесовима личких Срба. На kraју излагања Павлица је нагласио "да је садашња генерација одговорна за очување личке народне пјесме, народних кола и плесова, народних инструмената, народне ношње, народних обичаја и народног стваралаштва крајишким Србима уопште. Нематеријално културно наслеђе треба вјерно пренијети на генерације које стасавају, које ће доћи и наставити оно што ми данас радимо, у име наших славних предака који су нам ово културно благо у наслијеђе оставили."

Добривоје Павлица

Никола Радека, мастер етномузикологије, истраживао је старије двогласно певање у вокалној пракси Срба са Баније. "Интересовање за ову тему развило се пре свега због чињенице да је ово певање један од ретких облика старије вокалне праксе Срба са подручја Крајине, који притом, код свих својих носилаца, коегзистира са вокалним облицима новије традиције, односно певањем на бас. Свестан чињенице да ће ова вокална пракса, услед недовољне заинтересованости млађих нараштаја за њено настављање, вероватно ишчезнути кроз неколико година, сматрао сам да би бављење вокалном традицијом Банијаца било у том тренутку значајно и због спровођења новог теренског истраживања у њиховом матичном подручју." - казао је млади етномузиколог.

Занимљиво истраживање свадбених обичаја у Плашчанској долини представио је крајински књижевни стваралац Милан Воркапић. Појашњавајући предмет свога рада, Воркапић је прецизирао: "Свадба је вјероватно најстарији обичај и протеже се кроз све религије и времена, у разним облицима и начинима одржавања. Окосница свих свадбених обреда је избор, одвођење младе, те њено увођење у нову кућу. Сви обичаји који прате та три елемента су само варијације од столећа до столећа, од подручја до подручја, од религије до

религије. Тако је било и у Плашчанској долини, а ја сам се задржао на обичајима који су карактеристични од 17. до 19. столећа."

Никола Радека

Примарна циљна група семинара биле су изворне певачке групе. Овогодишњи семинар похађало је укупно 15 певачких група, као и други заинтересовани грађани (етномузиколози, књижевници, радници у култури, млади певачи, и др.), укупно 123 слушаоца семинара. Важно је истаћи да су поред крајинских певачких група семинару присуствовале и певачке групе из Шумадије. Учесницима семинара уручена су уверења (сертификати) о похађању семинара са потписима предавача.

Милан Воркапић

Кроз радове објављене у зборнику, аутори су донели своја сазнања, искуства са терена и научно-стручне анализе у конкретним тематским областима. Зборник је бесплатно подељен свим учесницима завршног семинара. Презентовањем ових радова на завршном дану семинара "Нематеријално културно наслеђе Срба Крајиника", учесници семинара имали су прилику да из прве руке, од самих аутора, добију драгоцену сазнања и искуства која ће им користити у даљем раду на неговању народног стваралаштва.

Гојко Везмар

КОЛОНА ДУГА 20 ГОДИНА

Служењем паастоса у цркви Св. Рафаила Банатског и меморијалном академијом "Ој, Крајино!" у Културном центру у Пландишту обележена 20. годишњица прогона и страдања Срба из Крајине

Заједничка фотографија након паастоса

бележавање 20 година од прогона и страдања Срба Крајишника почело је паастосом у цркви Св. Рафаила Банатског у Пландишту, који је служио Његово Преосветљенство Епископ банатски Господин Никанор. Паастосу су присуствовали председник општине Пландиште Милан Селаковић и председник Скупштине општине Пландиште Зоран Воркапић. Обележавање датума који је симбол страдања крајишских Срба у грађанском рату 1991-1995. организовало је Завичајно удружење Крајишника „Никола Тесла“.

Пре почетка паастоса, окупљени Крајишници и други грађани општине Пландиште палили су свеће својим рођацима, пријатељима и земљацима пострадалим у Крајини и за Крајину. У обраћању након паастоса владика Никанор истакао је важност обележавања овог датума и сећања на страдале Крајишнике. "Не треба се превише обазирати на оне који овај дан славе као некакву победу и национални празник. То што славе зло које су нам учинили, њихов је проблем. Крајина је наша све док је се сами не одрекнемо. Тамо су наше светиње, наше куће, њиве, гробови наших предака који сведоче чија је то земља."

Након паастоса, у Културном центру у Пландишту приређена је меморијална академија под називом „Ој, Крајино!“, чиме је дат посебан печат овом дану. Академија је почела интонирањем „Химне Крајини“ и минутом ћутања за страдале Крајишнике. Испред локалне самоуправе присуственима су се обратили председник општине Пландиште Милан Селаковић и председник Скупштине општине Пландиште Зоран Воркапић.

др Момчило Диклић

ВАЖНИ ДАТУМИ

У име организатора говор је одржао Никола Везмар, председник Завичајног удружења Крајишиника „Никола Тесла“. Везмар је указао на чињеницу да ни после 20 година нису решена основна питања која тиште Крајишике: "Расветљавање судбине несталих лица као најболније питање, уништена и узурпирана имовина, станарска права, неисплаћене пензије, девизна и динарска штедња, тајни спискови осумњичених Срба и друга горућа питања још увек нису ни близу решења или се уопште не решавају, упркос чињеници да је Република Хрватска чланица Европске уније.

Милош Кордић

Научни историјски осврт на питање српско-хрватских односа на простору данашње Хрватске дао је угледни историчар пореклом из Лике др Момчило Диклић. У веома надахнутом и интересантном предавању др Диклић дао је аргументован приказ околности и појединости од значаја за српско питање у Хрватској. "У периоду 1941 - 1991. године Срби у Хрватској су доведени у такву позицију да као народ једноставно нису имали демократске шансе" - истакао је др Диклић.

Милош Бајић

У пригодном културно-уметничком делу академије, своје стихове казивали су крајишки песници Милош Кордић и Милош Бајић.

Иако је Хрватска већ две године чланица ЕУ и данас славе највећи злочин почињен на крају 20.

"ОЛУЈА" У БРОЈКАМА

Против крајишких Срба (око 230.000 житеља са око 30.000 војника) ангажовано је око 200.000 војника, од којих је директно у операцији учествовало 138.500 припадника ХВ-а, МУП-а и ХВО-а. Ако се томе додају снаге АБиХ и НАТО, агресора је било више него становника у Крајини, а омер војника био је најмање 7:1 у корист агресора.

За неколико дана неравноправне борбе сломљен је отпор Српске војске Крајине (СВК). Народ западне Крајине, поучен "историјским искусством", креће у дотад највећу српску "сеобу", на исток браћи по вери и нацији. И кад је престао сваки отпор СВК, агресор је убијао људе који нису хтели или могли са својих вековних имања, али и оне у избегличким колонама, и до Уне и преко Уне, дубоко у територији тадашње Републике Српске.

На евиденцији Веритаса налазе се имена 1.853 погинулих и несталих Срба из ове акције и после ње, од чега 1.202 (65%) цивила, од којих су око три четвртине били старији од 60 година. Међу жртвама се налази 545 (29%) жена, од којих су око четири петине биле старије од 60 година, што представља један од "црних" рекорда грађанског рата деведесетих година прошлог века на просторима претходне Југославије.

Од укупног броја жртава "Олује" до сада је расветљена судбина 1.002 лица, док се на евиденцији несталих води још 851 лице, од чега 614 цивила, међу којима 310 жена. Хрватска избегава без ваљаног разлога ексхумације и познатих места укопа са око 270 посмртних остатака, покопаних углавном под ознаком "непознат", што је јединствен случај на подручју бивше Југославије, као што без правог разлога отеже и са идентификацијама 294 ексхумираних посмртних остатака.

Извор: Веритас

века. Слави се етничко чишћење, зло и несрећа, који су нанети својим дојучерашњим комшијама, само зато што су били Срби православне вере.

Стиче се утисак да се након уласка Хрватске у ЕУ, однос према Србима погоршао. Прогони се ћирилица и све што је српско, доносе се дискриминаторски закони, уредбе и прописи. Доносе се, срамне ослобађајуће пресуде за оне који су вршили злочине над Србима. Истовремено, само прошле године евидентирана су 84 случаја етнички мотивисаних напада на Србе у Хрватској. Сигурно је да их има још најмање толико који из страха нису пријављени надлежним органима.

Никола Г. Везмар

ДЕЈСТВА ЗА ОДБРАНУ ИЗБЈЕГЛИЧКЕ КОЛОНЕ 7-10. АВГУСТА

Генерал Миле Новаковић годинама је припремао белешке за књигу, сведочанство из прве руке. Нажалост, прерана и изненадна смрт спречила је овог српског војсковођу да последњу битку, битку за истину, приведе крају. Пред вами су оригинални делови његовог сведочења о последњим данима РСК и њене војске. Редакција "Крајишника" додала је поднаслове ради лакшег праћења текста.

Мост спаса

У понедељјак, 7. августа, око 02:00, у Топуском сам затекао хаос. На раскршћу код ПИМ-а трактори и остала избјегличка возила окренута од Глине, не према Глини. Обилазећи Топуско према порушеном Дому, код бензинске пумпе одједампут стражовита експлозија, која ми скоро преврне теренски аутомобил. Сазнам да је у окlopном батаљону наређено уништавање тенкова. Наредио сам да се са тим прекине. Прикупљао сам официре које сам нашао из мјешовите артиљеријске бригаде (мабр), окlopног батаљона, граничног одреда, 19. бригаде и других јединица, који су се ту затекли. Кажу ми да немамо куда јер је Глина заузета. Не одустајем од донацијете одлуке и наређујем: "Правац Двор, ко има пушку напред, остали за њима, ко погине остаће, ко не погине проћи ће." Тенкови преко Старог Села, остали за њима или преко Хрватског села и Мале Врановине - шума Орлова - Обљај - Брубно - Брезово Поље - Жировац - Двор. Једина опасност која је претила на том правцу је била реална могућност да је 505. бригада 5.к већ изишла на Обљај преко Бојне и ушла дијелом снага у шуму. Да би спријечио упад у засједу у шуми наредио сам да извиђачи из мабр пјешке иду напред а да их моторизована колона прати у скоковима. Непријатеља није било и колона је у Обљају безбједно скренула лијево, према Брубњу и Брезовом пољу. Чело колоне која је кренула из Топуског осванило је на Брубњу, сишло у Брезово Поље и затекло испремјешану колону која стоји.

Са неколико официра (М. Клипа, Борић) и полицајца формирајући три колоне (запрежна кола десно, трактори средина, моторна возила лијево) пјешке излазимо на превој Вратник. На Жировцу налазим дио добровољаца из Србије који исто тако покушавају да среде колону. Зачудило ме је да људи у таквој ситуацији, под утиском који доживљавају савршено слушају упутства за разврставање у колони, као да је све нормално.

Крећем према Двору и у колони препознајем много људи укључујући своју и породицу генерала

Мркшића. У колони која се споро креће и често застаје, попријеко се гледа на све који пролазе, као што је пред неким шалтерима у пошти, а камоли овдје где су животи у опасности. Видим да и према мени има таквих погледа. Ако им ишта могу помоћи, одавде сигурно не могу ништа, али на њиховом мјесту и ја бих имао такав став, без обзира што сам на том путу остао до четвртка 10. августа, кад је та колона била већ у Србији или пред Рачом на Дрини. Око подне се приближавамо Двору и колона све више стоји а све мање се креће. Није питање да ли ће колона бити нападнута, него само када ће се то десити, због чега се стајајем колоне људи претварају у немоћне мете.

Око два сата поподне успио сам се некако пробити до моста на Уни између Матијевића и Новог Града. Полиција Републике Српске на својој страни моста одузима оружје, врши претрес свих врста возила мирно и темељито, од запрежних возила до аутобуса. Не могу да вјеријем да је онај ко је то наредио са планете Земље, јер већ сви земљани, а не само Срби, знају што се догађа.

У згради општине, према договору, су генерал Мркшић, генерал Миловановић (умјесто Младића), предсједник новиградске општине Радић и командант новиградске бригаде Дабић. Усвајају захтјев да се прекине претрес возила и тиме убрза покрет колоне, а ако хоће нешто да претресају (не знам зашто) нека то раде негдје у дубини своје територије до Приједора или Бањалуке.

Према захтјеву од синоћ, доведен је батаљон из Бањалучке бригаде милиције. Средства ПВО за одбрану моста нису доведена, нити средства за резервно мостовно мјесто преласка.

Улазак Хрватске војске у Двор

Генерал Мркшић је сматрао да треба покушати на нашој лијевој обали Уне, формирати мостобран, величине коју можемо бранити, који би укључивао обавезно Двор и околину, чиме би задржали макар симболично дио наше територије. Не знам како то да се уради ако се нашим борцима на мосту одузима оружје, а истовремено сазнајем да је објављено да избјеглице иду у Србију.

Ове двије чињенице онемогућавају да се реорганизацијом створе јаче снаге било за мостобран, било за одбрану колоне избјеглица. За такав задатак нужно је и ангажовање јачих снага ВРС, од којих је ту само Новиградска бригада и батаљон милиције. Недоумице око ангажовања Новиградске бригаде брзо су распршено јер у

СВЕДОЧАЊСТВО

једном тренутку команданту бригаде стиже информација, која се саопштава пред свима нама, да једна непријатељска јединица састава извиђачке чете, без отпора креће путем Костајница - Двор. Предсједник општине Нови Град одмах се резолутно изјашњава да забрањује дејство по непријатељу: „Ако ми пуцамо по њима они ће пуцати по нама и нашим кућама“. Нико му се није супротстављао и тако новиградска бригада мирно посматра непријатеља на маршу уз Уну, путем који је на неким мјестима у дometу пиштолја, како улази у Двор и пресјеца избјегличку колону прије првог сумрака.

Ослобађање Двора

Генерал Мркшић и ја тражимо помоћ од Војске РС, а за то вријеме пада мрак. До пада мрака успио сам скupити дванаест бораца од пуковника Ступара, неколико официра и војника. Крећемо у Матијевиће, пребацујемо се преко моста између Матијевића и Двора без јачег отпора непријатеља и полако наступамо према центру Двора, десно од пута тако да нам је лијево крило на путу. Зауставља нас снажна унакрсна ватра. Непријатељ дејствује са неколико вишеспратних зграда, које су код раскршћа, 100 метара испред нас, десно са аутобуске станице са 150-200 метара и са лијеве стране преко пута из дворишта породичних кућа, са даљине 30 до 50 метара. Препознајем пуцњеве калибра 5,56 милиметара, знам да се нисмо у мраку побили са својима, али не можемо даље.

Извлачимо се у Матијевиће где долазе два официра из Војске Републике Српске и кажу ми да ће до поноћи довести један баталјон да избацимо непријатеља из Двора. Командир групе добровољаца из Србије, каже да ће и они учествовати.

До два сата ујутро, 8. августа, нема никог. Упутио сам М. Коркута у школу у Новом Граду да види шта је с групом добровољаца из Србије. Он тамо није нашао никог од њих, а људи из Новог Града, кажу му да су они отишли према Бањалуци, и даље за Београд, јер је неко из Београда дошао по њих. Да ли је било тако не знам, али знам да их у Новом Граду више није било.

У свануће, око четири сата ујутро, магла, мир и тишина, нити се ко види нити чује. Не знам ко је у Двору. Узимам теренско возило, М. Коркут држи пушку и полако путем крећемо у Двор. Долазимо до мостића код бензинске пумпе и видимо једно возило зелени фићо, врата отворена, жена 30-40 година заклана на ауту где се леш и сада налази. Десетак метара даље, мушкарац 50-60 година недоклан, других рана ни крварења нема, још кркља, мислим да му нема спаса и да је при kraju. Заустављамо се и осматрамо. Нема никавих активности ни у Двору ни од наше колоне. Онај несретник сав у крви је изгледа одлучио да неће да умре,

убацујемо га у возило и одвозимо у болницу. Никад нисмо сазнали ко је то био, ни да ли је остао жив.

Јасно је било да се избацивање непријатеља из Двора најлакше може извршити истовременим нападом из колоне и из Матијевића. Пред Двором је окlopni баталјон, али на уласку у Двор не може да се развије, земљиште ван пута је мочварно или пошумљене стрмине. У наредни сат, два скupљамо групу бораца, укључујући и неколико официра и војника из Дворске бригаде. Крећемо у напад када и људи из колоне крећу у пробој и непријатељ се повлачи.

Оклопни баталјон је формирао борбени распоред у рејону Двор - Матијевићи. У саставу борбеног распореда распоређени су дијелови 13. бригаде из колоне, а у центар Двора један вод из Бањалучке бригаде милиције. Колона је даље несметано ишла.

Осипање линије и нови прекид колоне

Борци из 13. бригаде и других јединица, који су имали оружје и били распоређени у борбени распоред оклопног баталјона, почели су сад кад је било мирно, а њима пристигле фамилије у колони, да напуштају положаје, да би даље спашавали фамилије. Тенкови су у једном тренутку остали сами у Двору због чега се тенковска чета из Двора извукла у Матијевиће у састав главнине баталјона. Двор је опет био празан. Генерал Мркшић је наредио пуковнику Ступару да врати оклопни баталјон у Двор, али тенкисти нису извршили Ступарово наређење. Два сата послије тога није више било колоне избјеглица на путу. Пут је био празан, нисмо знали ко је у Двору.

Генерале, сад ми идемо испред Вас

Сам без икога, кренуо сам теренским возилом, да видим шта се дешава. Тенкове сам нашао на путу и око пута у Матијевићима а тенкисте у великој незавршеној кући, десно од пута, где су се склонили од кише. Приземље, вальда предвиђено за локал, све је једна просторија и сви су ту.

Прилазим и питам, знају ли ко је у Двору. Не знају. Зашто колона не иде? Не знају. Шта они ту раде и ко ће бранити ту сиротињу на путу, ако они неће? Ћуте, неко каже да тенкови без пјешадије не могу ратовати. Већину их лично познајем, све су то Кордунаши и видим да им је непријатно. Свуда су били са мном од Купе до Бенковца и Новограда. Један међу њима, кога не познајем, крупан и гојазан, каже ми: "Ми смо се борили, док нас ви официри нисте издали". Видим да нема субординације и чинова, сад смо само људи, специфичног менталитета, који ја добро познајем, Кордунаши и зато му кажем: "Ма ко те је издао ј...м ти матер кукавичку, јесам ли ја овдје или у Београду? Нисам убио никог у овом рату, сад ћу теби пукнути у тај

дебели трбу“. Подижем и откочујем пушку. Командир тенковске чете, храбар и способан официр, поново нагло постаје командир чете, искаче пред оног и каже: “немојте господине генерале, ми ћемо извршили ваше наређење. Увјек смо извршавали.“

Наређујем командиру чете: „Посади твог тенка командуј на своја мјеста и пали мотор, ја сам ваша пјешадија. Идем напред у Двор испред тебе. Држи одстојање од мене тако да ме увијек видиш. Ако видиш да сам погођен, штити се ватром топа и митраљеза и повлачи се. Не гините да ме извучете.“

У једној руци волан, у другој откочена пушка, полако осматрајући крећем а командир са својим тенком за мном. Долазимо до раскршћа у Двору. Видим нема ни наших ни непријатеља. Командиру чете сам наредио да врати чету у Двор, што је одмах извршено, а да са четири тенка идемо према Жировцу да видимо где је колона пресјечена. Враћајући се у Нови Град нашао сам на комandanata оклопне бригаде, како се то звало у КСЈ и поновио му наређење да са четири тенка идемо назад да нађемо мјесто напада на колону. У том тренутку, тенкисти који нијесу хтјели да буду сами у Двору, не само да се враћају у Двор, него опет без пјешадије, иду петнаест километара назад, и то не четири, него осам тенкова. Командир чете је одмах чим сам му наредио кренуо са четири тенка, а за њим комandanat бригаде са још четири тенка. Тада су на излазу из Двора прешли, на дијелу пута који нису могли заобићи, преко неколико путничких возила, па је непријатељ то потпуно преокренуо у својој пропаганди, а ми му помогли својим ћутањем.

Вратио сам се у Нови Град да нађем нешто бораца, колико има, да тенкови нису без пјешадије. Окупља се петнаестак људи на возило ТАМ-150, који су били ту. Никога није требало убеђивати нити му објашњавати. Мајор Милькан Ромчевић преузима команду самоиницијативно над групом на возилу, јер је једини официр а са мном у возилу су тројица полицајца СУП-а Војнић које добро познајем. Кажем мајору Ромчевићу да крећемо. “Да крећемо“ каже он „али сад ви нећете напред, сад ћемо ми испред Вас“. Не знам откуд већ они у Новом Граду знају како смо с тенковима ушли у Двор. Кажем му да то није важно, убацујем у брзину и крећем. Мајор Ромчевић својим камионом заграђује моје возило и каже: „Извините господине генерале, сад ми идемо испред Вас!“

Борбе са муџахединима

Тенкови заједно са људима из колоне, који су имали оружје, већ су били ступили у борбу с муџахединима. Мрцварење, убијање, пљачкање и иживљавање над старцима, женама и дјецом било је прекинуто. Пошумљена падина одакле су напали

била је претворена у ватру и дим. У једном тренутку док су још били у нашој колони сви смо се нашли у жестокој палби са свих страна, међутим фронтови ватре су се брзо формирали, а преживјели муџахедини су бјежали главом без обзира.

У метежу који је настао на путу упадом колаца и убица, многе фамилије су раздвојене, људи су напустили своја возила јер је пут испред њих био закрчен и жељећи да изиђу из зоне убијања и пређу Уну, кренули су пјешке. Остали смо још неко вријеме да се ујеримо да нема опасности, а затим сам се вратио у Нови Град, да нађем било каква возила да извлачимо жене, дјецу и старце, који су били још далеко од Двора, а већ потпуно изнemогли. Некако смо обезбиједили један камион. Са својим теренским возилом враћао сам се до мрака и возио само жене са дјецом која још нису проходала. Три пута ме је, и данас се с муком сјећам, заустављала иста жена с двоје дјече од 6 до 7 година, да их повезем, нема мјеста, јер су унутра жене с дјецом која још не ходају. Видим и жену која једва носи двије путне торбе, а са сваке стране поред торбе хода дијете од 5 до 6 година. Цурица која иде с лијеве стране носи лутку већу од себе и не испушта је. Не знам како је било име ни дјевојчици ни лутки, али обадвије су прешле Уну и спасиле се.

Сриједа и четвртак

Сутрадан, у сријedu, од припадника ВРС сазнали смо да се у Топуском воде преговори за излазак аутопутем према Шиду, за Србију. Колона избеглица иде и даље са повременим прекидима, због напада мањих муџахединских група. Поједини борци и официри ми причају о случајевима упада у колону, где се прво отимају новац и драгоцености, а затим мрцвари и убија. Кад се наоружани појединци из колоне организују, у више случајева, четворица, петорица или шесторица злочинаца, бивају ликвидирани с близског одстојања, плаћају главом, а остали бјеже. Ни данас о томе бранioци неће да говоре, можда би, какво је вријеме, неко да их прогласи ратним злочинцима зато што су бранили голе животе.

Са генералом Мркшићем сједим у Новом Граду, код моста испред полицијске станице. Налијеће непријатељски авион, а затим се у правцу Сводне чују детонације. Бука се понавља и празан простор преко пута у облику трга, на коме је око хиљаду људи сачекивало своје чланове породице, који се још нису појавили преко моста, празни се и остаје пуст.

Непријатељ је почeo дејствовати артиљеријом по мосту али га није погађао. Батеријски плотуни од по шест пројектила 105 mm и по „један ред“, осам ракета 128 „Пламен“ стално падају узводно од моста, испред хотела у воду. Ватра није

СВЕДОЧАЊСТВО

осматрана, руковалац ватре не види циљ, али су непријатељска артиљеријска оруђа десетак километара од моста, а пјешадијски дијелови сигурно још ближе мосту.

Колона изbjеглица се утањује у сриједу навече. Стиже информација о постигнутом договору посредством УНПРОФОР-а да наши у Топуском положе оружје и оду аутопутем у Србију.

У четвртак ујутро у Двору најђе још понека група или појединач, затим нешто касније више нема никога. Мало је људи и у Новом Граду. Већина становника Новог је изbjегла и град је скоро без цивила. Идем сам преко моста у Матијевиће

Миле Мркшић рођен је 1. маја 1947. године, у општини Вргинмост. Био је генерал-мајор Југословенске народне армије. Учествовао је у бици за Вуковар 1991. године. Начелник ГШ Српске војске Крајине постао је маја 1995. године. Након пада Крајине пензионисан је као генерал-потпуковник Војске Југославије.

Оптужен је 1995. заједно са Мирославом Радићем, Веселином Шљиванчанином и Славком Докмановићем од стране Међународног суда за бившу Југославију, за убиство 194 хрватска заробљеника на Овчари 1991. год. Добровољно се предао Хашком трибуналу 15. маја 2002. године, где је 27. септембра 2007. осуђен на 20 година затвора. Казну је служио у Португалу, где је тешко оболео. Умро је 16. августа 2015. године. Дванаест дана касније сахрањен је на београдском гробљу Лешће.

На комеморацији, његов ратни друг генерал Миле Новаковић осврнуо се на Мркшићеву пресуду: Осуђен је, иако у пресуди нема да је он учинио или наредио било какав ратни злочин, нити да су га извршили припадници његове јединице. Учитано му је као кривица нечије накнадно разумевање шта је требало да уради. У суштини, осуђен је због тога што је касније постао познат по дужности последњег комandanта Српске војске Крајине.

пјешке, сједнем поред пута испод дрвета и не видим ни човјека ни животињу. Нема никог.

Око подне долази официр, капетан прве класе, ВРС и каже ми да има наређење да у 13:00 часова сруши мост. Не знам зашто га руше, али таква им је одлука. У хотелу узводно од моста видим групу бораца СВК. Имају нешто за јести и од запосленог млађег човјека траже тањир. Он им не да, а на сталажама израђеним од летава иза њега стоје тањири има их сигурно више од хиљаду. Детонација од рушења моста разбија сва стакла на хотелу а они тањири су поскочили састалажа, пали на под и разбили се, сви до једнога.

Миле Новаковић родио се 29. априла 1950. у селу Кирин код Вргинмоста. Војну академију ЈНА, смер пешадија, завршио је 1972. године, као најбољи у 25. класи. Високу ратну школу и магистарске студије прекинуо је 1991. године, због распада СФРЈ.

Из Загреба је 1991. дошао у Вргинмост, где је преузео дужност комandanта 4. бригаде ТО Крајине. Након тога, постаје комandanт 80. бригаде ПЈ милиције РСК у Вojнићу. У јуну 1992. предводи бригаду крајишке војске у пробијању коридора кроз Посавину, операцији коју су заједно извели борци РС и РСК, поново успостављајући копнено-ваздушну везу са Србијом.

Крајем 1992. именован је за комandanта Главног штаба Српске Војске Крајине. Са те функције је смењен у фебруару 1994. године, одлуком председника РСК Милана Мартића, који га потом именује за свог помоћника за послове националне безбедности и односе са међународним организацијама и поверија му командовање операцијом "Паук".

Последњих година прикупљао је документе, сређивао дневнике и сведочења са разних војних, политичких и дипломатских састанака којима је присуствовао са намером да све то обелодани. Није стигао. Умро је изненада, 15. септембра 2015. године. Живео је скромно у месту Сурдуку, где је и сахрањен.

СРБИ НИСУ МОГЛИ ПРИХВАТИТИ ТУЂМАНОВУ ХРВАТСКУ

Није било народа у историји човјечанства, који је добровољно прихватио свој нестанак, па је то нереално било очекивати од српског народа из Републике Српске Крајине

Пише
др Момчило Диклић

Земље западне „демократије“, а и неке друге вршиле су притисак и натјеравале Србе да прихвate „демократску“ хрватску државу. Такво инсистирање и реалност Срба, оно што су стварно и објективно могли, подсећало је на „договарање“ у потпуности глухих и њемих. Прихватити Туђманову Хрватску и остати у том загрљају значило је нестати а то је Србима било тада јасније него икад. Неминовно се наметало питање, да ли је познато, да је и један народ у историји пристао добровољно на свој нестанак? Одговор је такође познат: НЕ, није се то никад десило у историји човјечанства, па то није било реално очекивати ни од српског народа Републике Српске Крајине. Пропагандна пресија је достизала невиђене размјере и поред већ навикнутости на то, Срби су ипак били збуњени. Заправо, нису могли схватити зашто су неке западне државе, нпр. САД, Енглеска, Француска, па и Русија, тражиле од њих добровољни пристанак на свој нестанак. Српски народ нису чудили они који су их одвијек уништавали, као на примјер Њемачка, Аустрија, Турска, Албанија, Ватикан, знајући да су против њих ратовали два свијетска рата и било им је разумљиво да су они једва дочекали своју прилику. Међутим, чудили су их савезници с којима су се борили у Првом и Другом свијетском рату против агресора и бранили слободу. Без њихове сагласности јужнословенске заједнице не би ни било. Те исте државе, заједно са онима који су их одвијек уништавали, натјерили су их, да на чело „своје ондашње државе СФРЈ“ поставе Стјепана Месића, човијека који ту државу није ни признавао, и који није крио своје политичке циљеве да ће је срушити, што је и учињено.

Југославију су истински стварали само Срби, док се за остale народе то не може рећи. Она је за њих била спасоносно острво, да би избегли казне за учињена ратна недјела или да би избегли своје потапање са нацистичким бродом на којем су „пловили“ 1941-1945. год. (kad ово истичем мислим

на већински део сваке нације). Са друге стране, Југославију су градили и српски савезници, утолико је веома зачудила одлука, готово преко ноћи, давања сагласности за њено рушење и тиме солидарисање с онима који су од увијек били противници те државе. Ти разлоги су Србима били тешко разумљиви. Ако је то било само због рушења комунистичког система, онда је метод био крајње погрешан. СФРЈ је имала нешто другачији систем од ондашњих источноевропских комунистичких система. У њој су све републичке комунистичке партије већ 1989. године постигле консензус о нужности увођења приватног капитала, те примени тржишних законитости као и увођење вишестраначког система. Према томе, ако су разлоги давања сагласности за рушење Југославије били само идеолошки, били су крајње погрешни јер је комунистички систем већ био на путу свог одласка и у сваком случају би отишао и без рушења Југославије. Међутим, сада смо сведоци догађања који показују да је разбијање Југославије створило велике, за сада нерешиве проблеме и створило далеко дубље дилеме. Готово неразрешив чвор око поделе територије Југославије је отворио потребу за редефинирањем читавог низа питања на европској па и светској политичкој сцени. Неминовно се намеће питање, не испливава ли све више политика реваншизама поражених народа и држава из Првог и Другог светског рата? Затим, питање јесу ли то, тадашњи политичари, земаља бивших савезница српског народа били свијесни, кад су давали сагласност за рушење СФРЈ? Треба ли подсјетити, међу осталим и то, да су стварањем јужнословенске заједничке творевине покушавана решити, до тада нерешена питања ових простора, или су у најмању руку с њом била „затворена“.

Садашњи утисак, који се све чешће намеће, је да је због брзоплетих и непромишљених потеза комплетна политичка сцена, као и њени актери, потпуно немоћна. Апсурд је за Србе, који су једини истински били одани Југославији, да је боље што је дошло до њеног распада. На жалост, трагедија је што се то десило уз велике жртве и територијалне губитке, али су тако раскинули (ако јесу?) са својим заблудама о оданости заједничком животу. Југославија, онаква каква је била, више им не треба, нити у њој народи који је не желе.

Но, да се вратимо на српске савезнике, који су дали сагласност за разбијање „њихове“ државе, пуно више је бринуло њихово натјеравање и

ИСТОРИЈСКА АНАЛИЗА

давање сагласности да нестану као народ. Натјеравање српског народа на нестанак, било би могуће донекле разумјети да то желе њихови вјековни непријатељи, али је тешко и данас схватити да су то хтјели њихови до јучерашњи савезници. И то су чинили тако упорно натјеравши их да „прихватају“ Хрватску под влашћу Хрватске демократске заједнице, у то време с режимом који је спадао међу најмрачније на свету. Ту је према Србима доминирао шовинизам у облику расизма, криминал и злочини. Шта се стварно десило, зар су државе, бивше савезнице српског народа, тада водили политички неуки људи или су стварно хтели да их униште, што је разуму било готово непојмљиво?

Како прихватити државу и режим, чији темељни принципи почивају на шовинистичкој теорији др Анте Старчевића, названог „отац домовине“?

Јесу ли могли, државе или народи, имати такав економски односно политички интерес, због којег би жртвовали нестанак једног народа или великог његовог дијела? Премда је данас у свијету већ свима добронајмјерним јасно какав је режим тада био у Хрватској (а дијелом је и данас) и како се односио према српској нацији, још има оних који нису довољно били упућени у стварност која се дешавала у новонасталој Хрватској. Недовољног разумјевања је било и код појединача који су били српске националности, а да не говоримо о другим народима који су били много мање упућени у ову проблематику. Због тога ћу навести најелементарније разлоге, због којих српски народ ни под коју цијену није могао прихватити нову хрватску „демократску“ власт, а они су следећи:

- Како прихватити државу и режим, чији темељни принципи почивају на шовинистичкој (расистичкој) теорији др Анте Старчевића, названог „отац домовине“, чија је основна теза познати став према Србима који гласи: „влашки накот је зрио за сикиру.“
- Није било могуће прихватити Хрватску, која је изграђена на истим теоретским основама као и НДХ Анте Павелића 1941-1945. године, и кад је „демократском“ председнику др Фрањи Туђману и нацистичком монструму др Анти Павелићу иста особа била идол, а то је др Анте Старчевић.
- Како прихватити Туђманову државу за коју је чак и Мирјана Пшеничник (кћер Анте Павелића), у Новом листу 13.06.1992. год, рекла да је више антисрпска него НДХ у којој је ликвидирано више од милион Срба? Ако је Туђманова Хрватска још више била антисрпска, какав се то „опстанак“ у њој нудио Србима? Одговор је, управо онакав какав им се и десио!

- Да ли је било могуће прихватити државу у којој се и данас негирају злочини почињени над Жидовима, Србима и Ромима у Независној држави Хрватској, од 1941-1945. године, премда је то добро познато читавом свијету? Упркос свему, с тим се и данас шпекулише из разноразних политичких разлога. Но, ако неки ипак нису сигурни, те не вјерују српским историјским изворима или „живим остацима“, односно преживјелим логорашима, те за њих најцрње прошlosti, треба погледати документацију западних држава или чак италијанске и немачке историјске изворе. Познато је и свијету, да су се над усташким злочинима, извођеним над Србима, од 1941-1945. године, згражавали њемачки и италијански официри и војници, те да су због тога и протестовали код својих надређених.
- Како прихватити државу, која је тада, вальда једини у свијету, забранила сва антифашистичка обиљежија, укинула антифашистичке тргове, уништила више хиљада антифашистичких споменика и разних спомен плоча, укинула и забранила рад борачких антифашистичких организација, није дозволила полагање цвијећа у концентрациони логор Јасеновац.
- Како прихватити државу на чијем је челу био др Фрањо Туђман који је изјавио да је "сретан што му жена није Српкиња ни Жидовка". Говорио је о позитивним особинама хrvatske деснице, односно усташа (њихове „позитивне особине“ су стварање низа концентрационих логора у којима су уништавани Срби као што су Јасеновац, Госпић, Керестинац, Градишча, Лепоглава, Цапраг, Слано на Пагу и др.), негирао холокауст извршен над више милиона Јевреја у Другом свијетском рату с тврђњом да то није научно доказано а то је објавио у књизи „Беспућа повијесне збильности.“
- Немогуће је било прихватити државу чија је власт примила и рехабилитовала највеће усташке идеологе, који су починили злочине, прије свега над Србима. Ту централно мјесто припада др Мили Будаку, Винку Николићу, идеолозима усташтва и познатим планерима како уништити Србе (једну трећину убити, једну трећину покатоличити и једну трећину иселити).
- Јесу ли Срби могли прихватити ХДЗ-овску Хрватску, чије власти су на одређене функције поставиле познате злочинце Анте Павелића, као што је био Иво Ројница и други. Хрватска власт је примила Динка и Наду Шакић. Динко Шакић је био командант концентрационог логора Јасеновац. Чињеница је да се у „демократској“ Хрватској највише пјевало Анти Павелићу, Јурију Францетићу, Ранку Бобану, Максу Лубурићу и осталим усташким злочинцима, а на жалост пјева им се и

данас. На десетине хиљада је нацистички поздрављало са испруженом руком, што такође, није престало ни до данас.

- Да ли су могли добровољно прихватити државу, у чијем се парламенту говорило о Србима као о псима? У Сабору је 01.08.1991. године упућен позив на освету против српског народа, а речено је да "за једног Хрвата треба убити десет Срба".
- Како прихватити државу која Србима није признавала постојање њихове националне и верске компоненте, уништавано је све што је српско? Примјери за то су бројни. Укинута су имена са српским придјевом (нпр. Српско Поље у Лици, Српске Моравице у Горском котару и др.), те замјењена хрватским називима), уништавано је све што је припадало Српској православној цркви а основана је „Хрватска православна црква“ или „Хрватска православна заједница“, по узору на Анту Павелића. Оштетили су и увекко уништили средиште Загребачко-Љубљанске митрополије у Загребу, уништили су Пакрачку епархију, Карловачку и друге. Срушили су, попалили или оштетили, или у најмању руку опљачкали, све православне храмове који су били под хрватском влашћу 1991-1995. Вршено је масовно покатоличавање српског народа а прије свега деце. Уништено је више милиона књига писаних на Ћириличном писму и екавшином (књигоцид). Срби су масовно тјерани са посла и из својих станова. Натјеравани су српски грађани да мјењају имена и презимена.
- Како прихватити државу која је јавно путем телевизије позвала на нестанак Срба? Државна или Туђманова телевизија (ХТВ) је 27. септембра 1991. год. путем Антона Ирека позвала Србе: "сад је момент да се запишете као Хрвати православне вјере."
- Како прихватити државу која је у потпуности преузела усташке методе, што се тиче односа према Србима и од 1991. године убила на хиљаде и хиљаде Срба, чији коначан број до данас није познат, јер такве податке хрватске власти скривају и од своје и свјетске јавности.
- Како прихватити државу која је прва почела са организованим етничким чишћењем на простору бивше СФРЈ. Тако је од 1991. године па надаље, уништено на разне начине око 1.000 српских насеља и више десетина хиљада српских кућа.
- Како је било могуће прихватити државу, која је упркос упозорењима из цијelog свијета, увела усташко-нацистичку монету, звана куна.
- Како су могли прихватити државу у чијим су се државним тијелима налазили бројни злочинци, што се такође није десило никдје у свијету. То су разни Главаши, Мерчепи, Орешковићи, Готовине и остали а чији је диригент био др Фрањо Туђман.

Српски народ из Републике Српске Крајине, због наведених чињеница, није могао добровољно прихватити окриље хрватске државности нити повјеровати у наводно понуђене европске и демократске стандарде о будућим правима. Није могао, јер је та „понуда“ била обична и дрска лаж својствена том режиму. Туђман и ХДЗ су више година позивали Србе из Републике Српске Крајине под своје окриље, а читаво то вријеме (1991-1995) су их тјерали са оних територија Хрватске где није било никаквих ратних сукоба. Ти људи нису чинили никакву штету а тјерала их је „хрватска демократија“ чак и оне који су били активно укључени у спровођење негативне политике нових хрватских власти према српском народу. На примјер, били су хрватски војници и као такви су ишли на уништавање српских насеља, или што је и горе, издавали свој народ.

„Хрватској под водством Хрватске демократске заједнице нису били потребни Срби, него простор на којем је српски народ живио вјековима, и то очишћен од њих.“

Остаје питање, и поред свега познатог, да ли је могуће да нам „кројачи“ свијетског поретка и даље причају о „хрватској демократији“, упркос томе што и творци тог мрачног режима Хрватске, као што су Стipe Месић, Јосип Манолић, Јосип Большовац и остали, данас отворено говоре о учињеним злочинима над Србима и о злочинцима који су се налазили у Туђмановој власти. „Демократија“ др Фрање Туђмана је била демократија чизме и злочина. И послије свега, српски бивши савезници „нису знали или не знају“ шта је у авнојевској Хрватској Србима учинио ХДЗ режим. Они и даље ћуте, а као што је истакнуто, поред осталог, о злочинима тог режима све гласније и све чешће говоре његови творци. Да ли је данас неком непријатно, кад је на видјелу читавом свијету, чињеница о елиминацији српског народа из авнојевске Хрватске? Нико више не вјерује у оправдавања „нисмо знали“ или слично. Зашто је српски народ предат таквом режиму?

Историјска наука мора одговорити чији је био интерес да Срби нестану са својих вјековних крајинских станишта? Тјерали су српски народ у заједницу са таквим режимом у Хрватској, упркос спознаји да то нису смјели ни под какву цијену. Хрватској под водством Хрватске демократске заједнице нису били потребни Срби, него простор на којем је српски народ живио вјековима, и то очишћен од њих. Понављам, што је већ истакнуто, није било народа у историји човјечанства, који је добровољно прихватио свој нестанак, па је то нереално било очекивати од српског народа из Републике Српске Крајине.

ГУСЛАР ЋОЈИ ЈЕ ВОЛЕО КРАЈИШНИКЕ

Почетком 2015. године утихнуле су гусле једног од најцењенијих гуслара на простору бивше Југославије. Некадашњи председник Савеза гуслара Србије искрено је волео Крајину и Крајишике.

Саво Контић

Саво Контић је рођен 12.02.1940. године у селу Тикова, општина Пљевља у Црној Гори, где је 24. јануара 2015. године и сахрањен. Савини родитељи, Мирко и Зорка, изродили су још сина Гојка и ћерке Слободанку и Гојку.

Саво 1960. године долази у Београд на одслучење војног рока, служи гарду. По одслучењу војног рока остаје у Београду где се запошљава. У Београду формира свој живот са животном сапутницом Слобом са којом се жени јуна 1967. године и живи у складном браку све до Савине преране смрти. Саво постаје Београђанин, ту ради, образује се и интензивно ради на очувању гусала и гусларске уметности. Највећи део свог радног века провео је у Београдској банци, где је био веома цењен као радник и уважаван као човек. Саво је био велики хуманиста, искрени пријатељ. Чињеница да је 33 пута кумовао, говори колико је био цењен и поштован од људи који су имали среће да га познају.

Интензивно се бави културом. Постаје један од најистакнутијих гуслара у Србији и један од најцењенијих у бившој Југославији. У Београду са групом пријатеља гуслара оснива друштво гуслара „Вук Караџић“, чији је био дугогодишњи председник. Као истакнути гуслар био је и председник Савеза гуслара Србије. Учествује на свим гусларским фестивалима, како на републичком тако и на савезном нивоу, од оног првог који је одржан давне 1971. године. Организовао је и учествовао на многим хуманитарним концертима. Организовао је хуманитарно гусларско вече, а приход донација за изградњу цркве Св. Димитрија на Новом Београду. Саво се са гуслама дружио све до kraja свог живота. Снимио је више касета и ЦД-ова са епским јуначким и изворним народним песмама. Био је жива енциклопедија, када су гусле и гусларска традиција упитању. На популаризацији и промовисању гусала, гусларске традиције и епске поезије Саво је дао немерљив допринос. Заједно са гусларима из Пљевља снимио је и два документарна филма „Пљевљанска обичајна слава“ и „Божић и крсна слава у пљевљском крају“. Добитник је многобројних признања међу којима и оне највеће у гусларској уметности, као што је награда Филип Вишњић.

Саву Контића упознао сам 2012. године. За кратко време нашег познанства, остварили смо веома добру и успешну сарадњу на плану очувања српске културне баштине. Није крио своју љубав према Србима Крајишицима, а нас двојица постали смо искрени пријатељи. Био је прави виртуоз на „српској виолини“, а истовремено веома скроман, човекољубив и веома поносан на своје порекло. Са надахнућем ми је говорио о својим Контићима, и са поносом је истицаш како се сваке године окупљају као породица.

Последњи пут смо се видели у Пландишту, петог октобра 2014. године, када је учествовао на 12. фестивалу „Крајишки бисери“. После наступа журио је кући за Београд, пошто му је била крсна слава. Иначе, био је редован учесник и у програму свечане академије коју сваке године почетком августа организује Завичајно удружење Крајишика „Никола Тесла“, у оквиру обележавања прогона и страдања крајишких Срба. Тужан сам што Саво више није међу нама, али и поносан што сам имао прилику да се дружим са њим и да га имам за пријатеља.

Никола Г. Везмар

ЧОО ГОДОВЈА БОГОСЛОВИЈЕ СВЕСТА ЈРИ ЈЕГАРХА

Пише
Милан Воркапић

Зато уђи намјерниче, смјерно се поклони
И воштаницу упали

Ако не знаш коме да намјениши небески јој плам
Господ ће знати

(Небојша Деветак, "Гост у Крупи буковичкој")

Кад кренете модрозеленом Крком, на три километра од Кистања, у великој и тихој заравни званој Цариградска драга, наћи ћете манастир Крка, највећу и најстарију кућу православну у Далмацији, наћи ћете живу везу са својим прецима и њиховим завјетима, знојем и подвигнештвом.

Ктитор овога живога споменика је Јелена Шубић, тада удовица брибирског кнеза Младена III Шубића. Као сестра српског цара Душана, била је веома угледна, јер јој је брат био најмоћнији владар на балканским просторима. Удајом сестре је проширио свој утицај и војно осигурао мир са овдашњим владарима.

Зашто се Јелена одлучила градити манастир баш на овоме мјесту. Да ли је пресудила љепота и тиховање ове долине, можда јој је сазнање да је апостол Павле овдје проповједао хришћанство

почетком трећег вијека нове ере. Или је хтјела својем српском роду помоћи у очувању духовности и заштитити га од агресивног мисионарства католичке цркве. Или су све три претпоставке заједно биле довољан разлог да 1350. године изникне манастир Крка. Своју везу са Истоком и Западом су градитељи исцртали у византијској манастирској цркви светог Архангела Михаила и звонику који је романичког стила.

Покушавали Агарјани неколико пута огњем и мачем убити манастир, али га народ православни са својим свештенством поново васкрсавао, поново се радовао звоњави звона и божанственој литургији. То јачање је морало изродити школу, мјесто где се најбоља дјеца регрутовати у свештенство, у вође кроз хладне буре што су шибале и кљувале вјеру православну. Тако је по благослову патријарха Пајсија Јањевца и митро-

Манастир Крка са богословијом

Обележавање 400 година богословије у манастиру Крка

полита Дабробосанског Теодора, 1615. године у манастиру Крка утемељена Богословија "Света три јерарха". Ово најстарије српско училиште је заорало дубоку бразду у нашем трајању и јачању. Био је то чисти студенац на којем се одуховљавало свештенство Далмације, Лике, Кордуна и Баније, укрепљивало свештенство и народ, све до 1647. године кад Турци поново пронирају и опогађају манастир, као да су жељели пренести свој гадни наук будућим нам прогонитељима све до данашњих дана. Но, послије три године, чим су се 1650. године створили услови, монаштво се враћа у свој манастир. Поново се враћају звона и литургија на место где је апостол Павле први Рјеч донио. Но, богословија је стала са радом, да би ваксрила поново 1964. године трудом епископа далматинског Стефана Боце. Као да се епископ хтио одужити манастиру Крка што је 1600. године у његов завичај послao Аксентија Бранковића, Висариона Вучковића и Мардарија Орловића, са још три (према неким изворима четири) монаха, који су подигли манастир Гомирје.

Но, Крку поново сатиру неке нове Олује, па монаштво мора 1995. године са народом у избеглиштво. Манастир је похаран и нагрђен, али не и унижен. Памти манастир све безбожнике што су увијек рушили, а никад градили, увијек пљували,

а никад пружили Вероникин рубац. Свештенство се враћа 1999. године, али слабо и народ изморен 400 годишњим крвежним прогонима.

А Богословија "Света три јерарха" је подвигништвом владике далматинског Фотија, поново умивена у манастиру Крка. Поново су запојали богослови, цјеливане оскрнављене светиње, молитве упућене Господу да опрости нечасним рушитељима, јер не знају шта раде. Данас се, послије 400 година мукотрпног али божанског вјековања, богословија поново опоравља, опет се духовно снажи, дијели Ријеч Господњу. Вида ране и укрепљује се за нове нападе и сатирања.

На свечаној академији поводом четири вијека трајања, ректор богословије "Света три јерарха", епископ далматински господин Фотије је рекао: "Одавде је изашло око 1000 свештеника, свештенослужитеља. Многи који су дали допринос култури нашега народа, у филозофији, историји, не само свештеници, многи национални делатници, који су волели овај крај и ову светињу. Манастир и Богословија се не могу раздвојити кроз историју. Долазили су многи наши људи, Никола Тесла, Доситеј Обрадовић, Црњански, Мирко Королија, Матавуљ... Ту су били код куће, и ми се трудимо да тај дух задржимо".

ЋЕДОВ МЛИН

Још увијек нашу фамилију зову "Млинарови" иако одавно нема ни трага нашега млина... Лажем... Има.

Био сам јесенас у Хрватској, да обиђем мој отети Завичај, жртва се вратила на мјесто злочина. Код млина, тамо где је био јаз, пун златних пастрмки, остао само блатњави канал заастао у густо шипражје, рај за жабе и бјелоушке. А на мјесту млина, само гомила земље обрасла копривом и врбама. Покушао сам да пронађем неки предмет, ситницу за успомену на ћеда Раду Кустоса, али ништа не нађох. То "Кустос" му није било презиме, не; то му је мој отац Миле пришио погрдни надимак, а злобно село одмах прихватило.

Кућа нам је била неких стотињак метара изнад млина. И то не једна него двије куће; нова коју је озидao отац Миле и стара брвнара за коју ни ћед Раде није знао кад је и тко изградио. И те куће су биле споменик и доказ њиховог вјечитог неслагања и скоба.

Покојни ћед имао дрхтав и мукотрпан живот, као да му га је писао сценариста што склепетава јефтине мелодраме. Рођен је, давне, 1898. у тој истој брвнари, тамној од црних година, дима са огњишта и чемерног живота. Обукли га 1916. у свијетлоплаву Аустро-угарску униформу и одвезли у Први рат. Бројна му браћа и сестре помријеше што од Шпањолице, што од ратова, удадоше се, неки били стрељани или отишли у бијели свијет за црним крухом. Ђед преживио, дал' божијом промишљу, дал' срећом или својом виталношћу. Остао сам у брвнари, али преживио. Вратио се без униформе и десног ока, донио дроњаву рубашку и неки непробол у оном једном оку. Откључао брвнару, пољубио праг и загледао се у угасло огњиште. Кажу да се није ни распремио, него одмах заложио ватру, па изашао пред кућу да гледа дим изнад баџе, дим који је био побједа над лошим искуством. Сишао је и до млина, и он остао недирнут. Обилазио гробове, поудате сестре, кумове, распитивао се за браћу и оца, надајући се да ће једнога дана и они банути из неког заробљеништва.

Нико се није вратио, ћед остале сам. Не задugo; најстарија сестра му нађе жену, моју бабу Милију. Милија му рађала мртву дјецу и све више копнила. А тридесет и друге роди мојега оца Милу и умирије на породу. Није га ни задојила увелом дојком, ни пригрлила, пољубила... Као да јој је била суђена тако велика жртва како се не би угасила поза Млинарових.

Ђед више није хтио да се жени, на челу му више није било мјеста за нове боре па се

накостријешене обрве спојише и направише мост изнад једног мртвог и другог изапраног ока. Сам музар, прао, кувао, крух мијесио, одизао сина како је најбоље знао и умио. Кроз пукотине исцјеђене душе са страхом и надом пратио синово стасавање. А могао је да се жени. Било удовица и дјевојака на претек, да бираш, а да те ни једна не одбије. Соврин син, Манета, који је остао без обадвије ноге, оженио се дјевојком. Вели ћед да је послије Првог рата на једнога момка долазило четири цуре. То што је био без ока и са малим дјететом, и није била нека препрека. Ипак је он био власник млина, а у кући није било свекрве и свекра, ни јетрве ни заове да киње младу снаху. Иако ћед о томе није никада причао, чуо сам да је имао добрих понуда од виђених домаћина, али ћед остале удовац. Привикао на муку и трпљење, радио од звијезде до звијезде, а тако тјерао и сина Милу. Отац ми често причао како је од малих ногу морао да чува овце и краву, мусти и кидати шталу, а четрдесете кренуо у школу коју му прекину Други рат. На срећу, ћед ћорав на једно око, а Миле премлад, па их ни једна војска не мобилиса. А и да су хтјели не би успјели, јер се ћед међу првима склањао чим би Гаро залајао. Захваљујући Гарима били међу ријеткима што избегоше покољ четрдесет и прве. Ђед по лавежу знао када лаје на непозната, а кад на познатог, кад на мачку, а кад на вука. До данас остала прича о томе нашему Гарима.

Претворише и тај Други рат, остало објица живи. Њаћа већ био момчић и ћед одлучи да њих двојица темељито реконструишу млин. Ђед хтио да дода још један камен* рачунајући да ће, као послије свакога рата, доћи до велике обнове. Но, умјесто поправка, деси се обратно. Наиме, неки тишљар* Јоксим, ћедов кригскамарад* из Старог села, који је требао да направи нови мучањ* и млинско коло*, у највећој тајности га посавјетова да то не ради:

- Чу' сам да ова нова влас' узима њиве, коње, плугове, млинове... па то трпају у некве задруге. Тујкаре ћеш морати делати у свом млину, а да више није твој, мал заједнички... тако некако. Ал' ништа ти њесам каза, заклињем те – шаптао Јоксим ћеду окрећући се да их не би ко чуо.

Ђед искриви млинско коло још више, климава улазна врата скину и сакри, поломи чекетало, откину здраве, а остави труле даске на мучњу, расклима уставу па је вода шикљала и расипала се поред корита.

Умину и та опасност, оста млин Млинаровима. А некако баш тад почеше несугласице између мојега оца Миле и ћеда Раде. Хтио отац на

КЊИЖЕВНОСТ

омладинску радну акцију, али ћед неће ни да чује:

- Е, па имаш ти радније акција по њивама и млину кол'ко гођ те воља. Да те пуштим тамо неће да ринташ бадаве доклен се ја сам сатирем. Не моремо заједно стизати све уделати, а камоли ја сам. Запамти сине: *Пусту варенику* иpsi лочу.*

Разумијем ја и једнога и другога. Отац био момак жељан свега: дружења, самодоказивања, дјевојака, свјета, пјесме и игре. А разумијем и ћеда који је цио живот водио љуту битку да остане жив и да има нешто за појести. Све преко тога за њега је била објест и бацање камења на Бога.

Те године ћаћа не успједе, али зато идуће, и не питајући, спаковао се и отишао на градњу пруге "Шамац-Сарајево". Вратио се крајем љета преплануо и са ударничком значком, коју је поносно носио на свим зборовима.

- Твој мали добио орден, а рат паса*? – чудила се кума Мика.

- На бенаста вајек дим иде – одмахну ћед руком.

Та значка поможе оцу и преокрену његове животне путеве. Као узорног омладинца ССОЈ га предложи за чланство у КПЈ, а Партија, имајући у виду све његове заслуге и потребе, запосли га на жељезници. Тако ћаћа доби посао, као скретничар на станици Крушчице. Државни посао – недостижни сан личке сиротиње. Завршио једномјесечни курс, жељезница постала његова друга кућа. Иако је до Крушчице било седам километара, никада није ни минут закаснио на посао, стално читao неке правилнике и упутства, а униформу свлачио само кад је ишао спавати. Наставио да иде на курсеве, вечерње школе, полагао ванредне испите, школовао се уз рад и кроз неких пет-шест година оствари свој животни циљ: доби црвену прометничку капу. Ту је и упознао моју мајку Јеку. Наиме, једне оштре зиме 1958., заглавио се у намјетима путнички влак Загреб-Сплит. Један вагон био резервисан за ратну сирочад, коју је СУБНОР и АФЖ упутио у Сплит на зимски распуст. Непредвиђено, на три километра од Крушчице, огромни лички смјетови* зауставише тешку парњачу. Без гријања и хране, оскудно одјевени нису више издржали те кренуше кроз снijег. Мој отац таман примио ноћну смјену, кад ова промрзла колона бану из мрака и вијавици. Смјестио је другове у чекаоницу и добро наложио пећ, а другарицу Јеку, моју мајку, мимо прописа смјестио у прометни уред поред пећи "краљице". Она била најоскудније одјевена, па је скоро модру и онемоћалу другови донијели до Крушчице. Отац јој давао чај, обујој своје вунене чарапе, које је увијек имао у резерви, рукавице, гуњ... трљао јој руке... Мати имала осамнаест а он двадесет и шест. И мати ми била из Лике. Случајно преживјела поколь

kad јој сва фамилија одведена у Јадовно и ту јадно скончала под НДХ ножем. До 1946. била код родбине у Славонији, па онда по домовима.

Обрадовао се ћед снајки, видио у томе вакрс Млинарових. А највише се обрадовао кад сам се ја родио. Али те промјене нису измириле оца и ћеда, чак и продубиле. Отац наумио да гради нову кућу, ћед не да рушити стару. Посљедица је била да је одмах уз црну брвнару никла висока бијела зиданица. Нова кућа је била једина у селу на спрат, са купатилом и WC-ом и била је примјерена угледу који је отац имао као прометник. Ђед се чудио толикој расипности; да је посебно соба за спавање, посебно кухиња, посебно дјечија соба, посебно дневни боравак, посебно... све посебно. Он остао доље у својој брвнари. Ни струју није имао кад је 68. доведоше у село. Код њега и даље било је огњиште, петролејка, троножац и пеква. Све старо и излизано од безбројних додира давно умрлих руку, неки предмети који већ одавно ничему не служе. У колници* почeo спремати предмете које је ћаћа, као старе и непотребне, почeo бацати и уништавати да не сметају по скученом дворишту. Склонише се ту у задњи час дрљача, сврдла и наковањ, тукача, дрвени плуг, зипка, јарам, тара, сандук за брашно... Како је те предмете својега дјетињства и младости склањао, тако се све више повлачио у себе. Добро га се сјећам како погурен ујутро, са рукама на леђима, силази до млина. Одлазио редовито иако је све мање било помељара. Брашно се почело куповати, а они ријетки који су још сијали пшеницу, мјењали је у Крушчици за бијело брашно. Све се мјењало, убрзавао се развој из дана у дан, само ћед Раде остао исти. Ни воду није увео кад је ћаћа од млина довео цијеви и купио хидрофор. Поносни Миле отварао пред комшијама славину, потезао воду у WC-у, пуштао пред задивљеним комшијама врелу воду из бојлера. Ђед то није ишао да види, равнодушно одмахивао руком док је из дуванкесе вадио папирић и дуван. Ћаћи задовољство и потпуни тријумф кварила та брвнарица у дворишту. Чинило му се да ће лакше досегнути функцију шефа станице него склонити ту накараду нове куће.

Негдје баш у то вријеме роди се оно "Кустос". Наиме жељезница организовала синдикалну посјету Београду. Ишао и мој отац са својим друговима, а тамо најприје посјетили жељезнички музеј. Дочекао их један друг из музеја и представио се као кустос. Видјевши упитне погледе косматих Личана објасни им да та ријеч, отприлике, значи сакупљач и чувар стариња. Од тога дана отац је за ћеда говорио: "онај Кустос". Као и све друго ћед то подносио наоружат вјечитом родитељском снагом опроштања. И даље јутром погурен силазио до млина као да сваки дан долазе кола пуна меље. Само му понекад у воденицу долазио неко од

стараца који су заједнички лакше подносили духовно дотрајавање својега потомства преткајући дане дјетињства у најљепшу шареницу младости. Попуште по цигарету смотаног дувана, гадећи се куповних са филтером, покушавајући наћи зрно разума у све захукталијем стицању и помами куповања свега што треба и не треба. Тјешили један другога шутњом загледани у рушевине својих живота, а и у тој тиштини могао си им лијепо чути јецаје душе кроз отпухивање плавичастог дима. Сједили би тако неко вријеме у млину који није млио, попушили и на одласку уместо поздрава само се значајно погледали, понекад потапшали руком по рамену. Само је вјешт проматрач могао испод хладних погледа осјетити топлину.

Најчешћи ђедов гост био сам ја. Снажно ме привлачио зелено-модри јаз, писак барских птица, тајанствено промицање мрких пастрмки испод врба. Посебно ме радовало кад би стигла ријетка мельја. Ђед би ми дозволио да ја сам, лонче по лонче, преспрем кукуруз из вреће у млински кош.

- Не жури, соколе! То је прва мельја овога мјесеца, а Бог мили зна кад ће јопе.

Сам бих дизао уставу и задивљен проматрао млинско коло које наприје споро и неодлучно креће, па све брже све до препознатљивог звука. Јурнуо бих у млин и отварао резу на кошу, зневље би почело добовати у стару лименку што се вртила на горњем камену. Подесио бих чекетало да равномјерно гура кукуруз и подметну руку у мучањ да дочекам прве млазове врућег жутог брашна. Радост да управљам свом том машинеријом била је величанствена, осјећај снаге нисам тако никада више осјетио, па ни кад ме је отац учио да возим "тристаћа". А ђед би сједио на својем троношцу са осмјехом на лицу, и почињао да дрема. То му још из младости остало: чекетало га успава у трену, јер је то било једино вријеме кад је могао да сједне у млину. Знао сам се шалити са њиме тако што би подигао чекетало са камена, ђед би се у трен пробудио и скочио са троношца. Није ми замјерао, уз осмијех би ми припријетио прстом:

- Стар вук – пасија спрдачина.

Слабо сам разумио све те његове изреке и чудна старинска схватања живота. Тек данас разумијем његово чување материне преслице, иако нико више није стригао овце, чување тукаче, а нико више не сади конопљу, одржавање млина кад нико више не сади пшеницу... Не знам шта бих дао да ми је само један предмет из родитељске или дједове куће. А он је имао ту срећу да чува и милује предмете што су га враћали на безболно дјетињство и пуну кућу фамилије. Да, мала кућа пуна чељади*, а не као ћаћина велика кућетина са нас троје. Данас све то схваћам, али касно. Нисам јесенас ништа нашао, ни једну алатку са отисцима

постојања мојих крајишким предака. А ђед је био неизмјерно богатији од мене. Имам ја фотографије и ђеда, и оца, и матере, и куће, млина... али шта је то према ђедовом албуму старих предмета у којем је само он могао да препозна муку, осјети мирис зноја и суза, чује чекетало и млинско коло, албум што вјешту проматрачу зна да прича о безумним пристанцима, бесциљним искушењима, одласцима и враћањима, сјећање на беспарице, злобу, приче уз огњиште, неизвјесност...

Како је тихо живио, тако и умрије. Почеко у рано пролеће осамдесете да поболијева па га одвеземо у болницу. Посјећивали га редовито, отац и мати из обавезе, ја из потребе, распитивали се и частили докторе. Али како је у то вријеме цијела држава са страхом пратила болничко лијечење друга Тита, мало тко марио за оздрављење ђеда Раде.

Док је био у болници, ћаћа искористи прилику и "ослободи" колницу. Све што је било дрвено исјече моторком за дрва, а жељезно одвезе у отпад. Избетонира под и од колнице направи гаражу за тристаћа.

- Мени овакав ауто пропада на киши и сунцу, а мој Кустос под кров упаркирао дрљаче и наковње - славодобитно је ликовao бришући прашину са хаубе.

Пред први мај довезоше ђеда Раду из болнице. Хтио отац да га смјести код себе у кућу, но стариц, видјевши покољ над својим стварима, само уморно одмахну руком и без освртања уђе у своју брвнару. Леже у високи дрвени кревет и покри се шареницом. Мати му намјести узглавље, обу вунене чарапе у којима је увијек спавао, скуха пилећу јуху. Он само ћутао загледан у mrke греде у чијим пукотинама су стајала затакнута нека увјерења, перушке, сјећања, ножице*... Умро је негдје око подне 04.05.1980. Друг Тито умрије истог дана пар сати касније. Исто, како ђедова болест прође у сјенци Титове, тако и маршалова смрт обеснажи ђедову смрт... Свима само не и мени... Ја сам био уз њега кад је затворио оно једно напађено око. Данима је ћутао, а то јутро и јео и причао. Кад је матер однијела тањир и жлицу*, морао сам да му завијем цигарету, јер га прсти више нису служили. Хтио сам заложити ватру, јер сам знаю његово вјеровање да не ваља кад се огњиште утрне* али он махну руком:

- Не треба ложити, соколе. Нема те ватре која може угијати озеблу душу... Све ће се ово погасити, све. Вјеруј ђеду, соколе.

- Зашто, ђеде?

- Дочим народ ништи своју старину, одсјеца своје корјене и мора онда пасти. Ђе се старци не поштују, то је домаћинство без домаћина, кад попа нема да свети водицу, ни воде бити неће...

- Нешто мора бити, ђеде?

КЊИЖЕВНОСТ

- Мора, мора... Би' ће рата. Узбјеснио се народ, крува се напијо. Лако кад се ракије напије, брзо се отрезни, ал' кад се крува напије, вајек је рат избија...

Сутра смо га сахранили. Ујутро киша и блато, а кад крену спровод, спусти се нека магла густа као млијеко. Ја хтио да чување буде у млину, или да га барем пронесемо поред млина, али отац то енергично одбио. Још ме изгрди да сам циркусант и да не делам приредбу од сахране.

Оде ћед, не дочека Трећи рат који је предосјећао, иако је стално говорио да сваки Крајишиник мора три рата проживити у свом вјеку. Или му се рат са сином рачуна као тај Трећи рат... ко зна? Умрије ћед, а тада још нисмо знали, да је он јунак нашег посљедњег чина. Посљедњи наш који је сахрањен у нашем гробљу, а не закопано тек обично преболовано тијело што носи згњечени дух. Послије се сахрањујемо по свим знаним и незнаним државама... Зато је и био јунак нашег посљедњег чина, јер са њиме сахранишмо претке

који су другачије мислили и радили, другачије аршине имали за образ и понос.

У изbjегличком кампу још увијек нас зову Млинарови, премда одавно нема ни трага нашем млини ...

Милан Воркапић

Објашњење ријечи и израза:

камен - воденични камен

тишљар - столар

кригскамарад - ратни друг

мучањ - дио млина у који пада брашно

млинско коло - дрвени точак који покреће вода

вареника - млеко

пасати - проћи, уминути

смјет - велики снјежни нанос

колница - настрешница у којој су стајала кола

челјад - народ

ножице - шкаре, маказе

жлица - кашика

утрнути - угасити

МИЛАНУ ВОРКАПИЋУ ДОДИЈЕЉЕНА КЊИЖЕВНА НАГРАДА ЗА ПРИПОВИЈЕТКУ "ЂЕДОВ МЛИН"

Награда "Извор", коју Представништво Републике Српске у Србији и Фондација "Радост" додјељују за најљепшу пјесму и причу о завичају, уручена је добитницима, 28.12.2015. године, у Удружењу књижевника Србије у Београду.

У конкуренцији за ово књижевно признање нашло се 178 пјесама и 67 прича из Србије, Републике Српске, Црне Горе и расијања.

За најбољу пјесму изабрана је упечатљива и аутентична пјесма "Крушка" Владана Ристића из Крушевца. Већ на прво читање не оставља нимало мјеста равнодушности и потиче снажна родољубива осјећања, сматра жири.

У категорији приповјетки, награду "Извор" добила је и прича "Ђедов млин" Милана Воркапића, као узоран примјер лијепог људског односа према завичају и књижевног виђења завичаја у прошлости и себе у том завичају. Симболично приказује дотрајавање једног начина живота који полако нестаје, појашњава аутор, који иначе пише о завичајним темама, јер му је, каже, завичај у Српској Крајини отет.

"Док сам био у свом завичају, никад ми није падало на памет да пишем, а сада ваљда ја се лечим на тај начин, то је вид неког самоизлечења

Воркапић прима награду "Извор"

од свега што се доживело, шта се проживело, писање је ето најбоља нека терапија", рекао је Воркапић.

Одлуку жирија и образложење одлуке саопштила је Јелена Ђирић, српска пјесникиња из Прага (Чешка), предсједница жирија, у којем су били и Милан Михајловић, пјесник из Србије (Косовска Митровица) и Душко М. Петровић, књижевник, оснивач Фондације Радост

Награђеним ауторима признања је уручио Млађен Џицовић, директор Представништва Републике Српске у Србији.

Извор: www.rtrs.rs

КОКРЉА, БРАТЕ, ГЛИГО, ЈАЊО, ПРИЧЕКАЈТЕ ЗЕРУ, ЕТО И МЕНЕ С ВАМА...

100 година од рођења Бранка Ђопића

Пише
Милош Кордић

Прича о Бранку Ђопићу требало би да је за свагда прича о животу. А не прича о смрти. Јер Бранко је био и остао живот. Живот без запете, тачке или, не дао Бог, било каквог упитника – питање његове смрти не припада било каквом и било чијем упитнику. Оно, то питање, као вјечна потрага за одговором припада његовом великим, непоновљивом, донкихотовском животу. Оно припада његовом животу прије свега због тога што је дубоко и чврсто, пречврсто срасло с тим животом да га је тешко препознати као било шта – само и одвојено.

Јер својим дјелом Бранко Ђопић једино и постоји као живот. И не само поводом стотину година од рођења него и поводом свега што је Бранково увијек и заувијек тај живот. И што је увијек и одувијек било његово стваралачко, филозофско и људско вјерују.

Бранко Ђопић је један од највећих писаца српске књижевности и књижевности бивше Југославије. У оној је мајсторској књижевној ложи у којој су и његови савременици: Милош Црњански, Иво Андрић, Меша Селимовић и др.

Био је као стваралац исувише дубок, разноврстан, загонетан, метафоричан, видовит и мудар, па као такав и опасан по револуцију, социјализам, самоуправљање и несврстаност. И предодређен Удби за праћење. Али је био и громада да се отворено, без посљедица удари у њу. Што се претворило с његовим још од рата све виднијим и учвршћенијим сазнањем да то за шта смо се борили није то. Ђопића се није могло преварити: прије рата је завршио Филозофски факултет у Београду. И много знао, писао, објављивао, бивао награђиван и од тога живио. Тада се то могло.

Ријечју, сметао је. А све је почело с нападом на Јеретичку причу, објављену у Јежу. Жесток напад кренуо је од самог Тита. Почела је хајка на њега као писца, човјека, члана партије... А он је био

и првоборац, носилац Партизанске споменице, људина с већ огромном популарношћу у народу.

Али су његови савременици, пријатељи по перу почели да окрећу главу од њега. Из страха за сопствене главе. Док је Бранко наставио да живи високо уздигнуте главе и богатог, раскошног списатељског пера.

Па не знајући шта ће и како ће с њим и његовим дјелом, скрајнуше га у дјечју књижевност. Ишао је по школама као најживља југословенска лектира. Ишао је по школама као радост, као непресушни смијех, као од незаустављивог смијеха никад пресушене очи милиона дјеце широм Југославије. Па је и у иностранство, под посебном пажњом, одлазио. И постао српски књижевник с највећим бројем објављених књига, с највећим бројем преведених књига. Постао је и академик: и у Србији и у Босни и Херцеговини. И добитник бројних домаћих и иностраних књижевних награда. Био је путујућа библиотека безбрежних ликова из својих прича, приповједака, романа, драма, поезије... Био је путујућа библиотека непревазиђеног хумора. И библиотека антиратне књижевности с каквом се мало који народ у свијету може подичити.

И увијек су неугасли и никад утуљени уdbaши тражили у њему и око њега, и у његовом дјелу, наравно, оно што је антипративно (како то лијепо каже његов Јовандека Бабић у Осмој офанзиви, у бисерној глумачкој интерпретацији Ђорђа Пуре) код њега спрам државе, спрам братства и јединства, спрам онога што се градило...

Па је нит разочараности, која се с временом ширила и као карцином напредовала његовим унутрашњим, дубоко људским космосом, космосом његовог знања и сазнања израсла у нешто што се није дало склонити ни отклонити. А Бранко је у тој и таквој, љему скроз извитопереној стварности постајао све немоћнији и рањивији.

Током 2015. године објављени су бројни текстови о Бранку Ђопићу, а поводом стоте годишњице рођења. У великом броју њих одгонетавала се смрт: због чега, зашто...

Имао сам част и радост да упознам Бранка Ђопића. Имао сам част и радост да ме је по једном мом земљаку и поздрављао. Познавао сам више књижевника који су га добро познавали. Густав Крклец је на моју молбу довео Бранка, у септембру 1971. године, у комбинат у коме сам радио, у Хрватској.

КЊИЖЕВНОСТ

Бранко Ђорђић - један од највећих писаца српске књижевности и књижевности бивше Југославије

Нас, на Банији, у мом родном селу Комоговини, Бранко је лијечио: читали смо га, рецитовали. Имали смо већ повећу школску библиотеку. Уз Алексу Шантића (због пјесме *Остайте овде*), Петра Кочића (због *Јазавца* пред судом, *Јаблана* и *Кроз међаву*), Скендера Кулуновића (због *Стојанке мајке Кнежопољке*), Владимира Назора (због *Мајке православне* и дневничких записа *С партизанима*, у којима описује сусрет у збјегу у Босни и с мојим прогнаним Банијцима), Десанку Максимовић (због *Кревае бајке*), нашег Банијца Милана Ножинића (због романа *Демоња*, а то је прича о нашем банијском народном хероју из Другог свјетског рата Николи Демоњи), које смо сматрали својима, најрођенијима, Бранко је био наш најпопуларнији писац.

У ствари, искрено речено: Бранко и Кочић прије свих. Били су скроз наши. Рођени у нама блиској Босанској Крајини, а још су Бранкови и Личани који су преселили на Грмеч, где је у селу Хашанима рођен, 1. јануара 1915. године, јер Кордун, Босна, Банија и Лика... е па то ти је то. Без његове пјесме *На Петровачкој цести* није било ни приредбе ни било какве свечаности. С нама су живјели и небројени његови ликови из прича, романа, поезије... Не знам да ли сам у било чијем укупном дјелу неких од књижевника Југославије

сусрео толико ликова. Сигурно нисам. То су ликови толико разноликог живота да их се, све и да се хоће, код никога не може наћи. То су ликови смијеха и незaborава. Ликови свеколиких људских величина, патњи, мудрости, умности, обичности.

Бранко Ђорђић је, уколико бих морао да се опредељејум, писац мог живота. Читao сам га уз петролејку, уз сијалицу с најмање вати, у аутобусима, испод клупе у школи, годинама код говеда... Читao сам себи и наглас, али наглас и својој дјеци. И никад нисам стао: сада управо поново читам новеле *Планинци*, у издању Српске књижевне задруге, 1940. године, коју сам дошаоши деведесет и прве у Београд купио на улици. Купио *Планинце* и *С планине и испод планине* Петра Кочића, такође издање Српске књижевне задруге, 1907. године.

Разговарао сам са многим књижевницима о Бранку Ђорђићу. Првенствено о томе шта је, поред онога што се прича да је узрок – разочарање у оно што се догађа и што ће се и његовим визионарским погледом догађати са земљом за коју се писаном ријечју борио и у рату и у миру – шта је, шта би могло да буде још нешто што га је копало, мљело, разносило и односило ка чину на мосту који није могао да премости? Питао сам његове ратне и поратне пријатеље Душана Костића и Миру

Алечковић, које сам дugo ноћу водио по граду свог живота и рада док сам живио тамо откуд сам избјегао. Знали су оно што сам и сам знаю. А тако и Арсен Диклић, Личанин рођењем. Десанка Максимовић ми је причала како је најбоље да причамо о ономе чemu се она највише смијала кад је Бранко у питању. Крлежка је рекао да га цијени. И тако даље.

А једна пјесникиња и преводилац из Београда, старија од Бранка, добро га је познавала, а обећао сам да јој никад нећу поменути име – тражила је, споменула је дјецу. Ни сама их није имала.

„А дјеца су живот. И мост који можда и због тога Бранко није успио да премости“, казала је књижевница.

Нисам ништа рекао. Њутао сам – имао сам и имам дјецу. Па је мој мост сасвим другачији. Што сам осјетио док смо били на вечери, а у сусједној сали тог ресторана пјевачки хор једне гимназије нешто је славио, уз свирку и плес. Џевојке су прилазиле и звале и Густава Крклеца и Бранка. Крклец је одмах... А Бранко се оправдавао да никад није плесао, да он то не зна. И онда је дugo, дugo ћутећи посматрао младост како игра.

Да, можда је и то... А можда и није. Можда је узрок његовог скока с моста и све оно што је остало искључиво у том скоку. Можда је то све оно што је сабијено у том трену. У том најкраћем тренутку његовог живота. Који се десио 26. марта 1984. године.

Па је и наша прича (мислим на све нас који мислим да нешто знамо, а нисам сигуран да знамо било шта, уз дужно поштовање свачијих аргумента) – због чега је, зашто је – узалудна.

Небо и ваздух његовог чина сад су његови. Он је кроз њих путовао и отпутовао. Па их сад само он зна. А на нама је да још више и чешће читамо оно што нам је оставио. Да трошимо тај непотрошни лијек који нам је графитном, обичном оловком, колико знам, исписивао.

А не зна се шта је боље, где је лијека више, да ли у књигама *Под Грмечом* (првој књизи приповједака, објављеној 1938. године), *Башта слезове боје*, *Доживљаји Николетине Бурсаћа*, *Пролом*, *Осма офанзива*, *Пјесме*, *Одумирање међеда*, *Јежева кућица* или, на примјер, у поезији *Мала моја из Босанске Крупе*, у романима *Орлови рано лете*, *Магареће године* и тако даље, па још и даље. А нама увијек ближе.

Па где су ту филмови, филмске серије, цртани филмови, извођења на позорницама!

Прича о Бранку Ђопићу требало би да је за свагда прича о животу. А не прича о смрти. А опет, све ме нешто вуче да овај текст приготовим с посљедњом реченицом из његове приче С оне

друге стране, написане прије Другог свјетског рата, штампане у Политици и у поменутој књизи *Планинци*, а која гласи:

– *Кокрља, брате, Глиго, Јањо, причекајте зеру, ето и мене с вами...*

Јер, искрено говорећи, а Бранка читајући, све је нама и увијек и заувијек с оне друге стране. А Бранко је отишао за њима. Причекали су га.

МАЛА МОЈА ИЗ БОСАНСКЕ КРУПЕ

Било ми је дванаест година,
први пут сам сишао до града
из мог села, тихог и далеког,
kad сусретох тебе изненада.
Ex, ђечачке успомене глупе!
Мала моја из Босанске Крупе!

Јеси ли ме спазила ил' ниси,
збуњенога сеоскога ћака,
свјетлокосог и очију плавих,
у оклону нових опанака,
како зија у излоге скупе?
Мала моја из Босанске Крупе!

Нашила си као лак облачак,
твој ме поглед за трен обезнани,
зaborавих име и очинство,
како ми се зову укућани.
Изнејверих попут сабље туне.
Мала моја из Босанске Крупе!

Текли тако гимназијски дани,
устомена на те не оцвала,
модра Уна у прољетње ноћи
твоје ми је име шапутала.
Лебдјела си испред ћачке клупе,
мала моја из Босанске Крупе!

Брзо мину наше ћаковање,
лаган лептир са крилима златним,
ипак тебе у срицу сачувах
кроз све буре у данима ратним.
Та сјећања могу л' да се купе,
мала моја из Босанске Крупе?

Сад је касно, већ ми коса сиједи,
гледам Уну, ћути као нијема,
залуд лутам улицама знаним,
све је пусто, тебе више нема.
Еј, године, немјерљиве, скупе!
Збогом, мала, из Босанске Крупе!

Бранко Ђопић

КЊИЖЕВНОСТ

БРДО СПАСЕЊА

Сине, дошла је зима,
снијег је на путу,
ићи ћемо опет
на врх Дебелог брда.
Можда угледамо срне, оне исте,
снијег дубок
некад што су газиле.
Можда ћемо осјетити ваздушну свјежину,
дисање пјесника,
или видјети другачију страну светла,
насупрот Медведника.

Под ведрину савршеног дана
поставићемо своја плећа
без обзира на упозорења.
Можда ће ријечи наше
несаницу у снијегу успављивати,
можда ћемо наше и туђе
гријехове избрисати.

Сине, нећемо назад преко Дрине,
овдје, на врху овом ћемо остати.
Можда ће Господ све ово
у своју књигу записати,
можда ће нас на врху Дебелог брда
руком својом помиловати.

Миром Бајић

КУКАВИЈА. ПАМЋЕЊЕ

Небо нам се једне давне године, тек кадикад,
искључиво у вријеме смиривања конака,
у растрзана дакле предвечерја, јављало у зубато
изрезаним крпама облака, скроз жуто, као наше
памћење. И никад с кишом. И било је без птица,

на које се, и да их је било, ни зле гује у нашим
њедрима нису те сушне године ни могле
ни смјеле ослонити. Нису смјеле... те године
без писама од наших милих, по туђим војскама
расутих, која нам никад, та колико-толико читка

писма ђирилична нису стизала, а они су и за нас
памтили да их писали јесу. А сунца су нас
као причини пржила по окованим костима
Прометејевим, на Кавказу, које ни Херкул није
могао да откује. Да мученика и за нас и за себе

занавијек зла избави. За сва та доба кроз уза
ушица игле наше црне судбине, без напршњака,
провлачила су се прогнана и наша покољења.
Дјеца су причала једно другом снове о рујцизама
од ђавола отетог и по камењарима и виноградима

истог нам Бога проливенога топлог крављег млијека.
А памћење нам се и даље као небо жуто, са зубато
изрезаним крпама облака јављало. Кад нам кише
никад више ни за лијек није било. Ни кукавице
ђурђевданске да нам се гласне: бар њу да памтимо.

Миром Каџић

Пријатељи удружења

Република Србија
Министарство културе
и информисања

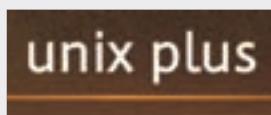
КОМЕСАРИЈАТ ЗА ИЗБЕГЛИЦЕ И МИГРАЦИЈЕ
Република Србија

Република Србија
Аутономна покрајина Војводина
Покрајински секретаријат за
културу и јавно информисање

ОШ „Доситеј Обрадовић“
Пландиште

а.о.о.
БАНТА-МАШТА
Вршац

1to1
POLIPLAN 1TO1

